БӨГҮН—ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ХҮНҮ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 232 (12622) | 1984 чылдың октябрь 7, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАРНЫҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

Улусчу контролёрларның бедик хүлээлгези — чонга, коммунистиг тургузуушкунуң хөрээнге бараан болуру. Ажылчы чоннар коллективтериниң шилип соңгааны он миллион кижи улусчу контрольда ажылдан турар. Олар эртем-техниктиг депшилгени дүргедириниң, ажылдың шынарын бедидериниң, камналга чурумун күштелдириниң курлавырларын дилеп тыварынга идепкейлии-биле киришпишаи, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, беш чыл планнарын күүседиринге көскү салыышкынны киирип турар.

Улусчу контролёрларның Москвага октябрь 5-те болган бүгү-эвилел чөвүлел хуралы хайгыылчыларның ажыл-чорудулгазын улам ыңай сайзырангайжыдарынга тураскаатты-ган. Оон киржикчилери СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының күрүнеңиң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, бүдүрүлгеге болган хандырылга албанынга организастыг болгаш чурумнуг чорукту бедидериниң дугайында шиитпирлериниг дүүштүр улусчу контрольдуң сорулгаларын чугаалажып көрген.

Эштер К. У. Черненкону, Г. А. Алиевти, В. И. Воротниковту, М. С. Горбачёвту, В. В. Гришинни, А. А. Громыкону, М. С. Соломенцевти, Н. А. Тихоновту, П. Н. Демичевти, В. И. Долгихти, В. М. Чебриковту, М. В. Зимянинни, И. В. Капитоновту, Е. К. Лигачёвту, Н. И. Рыжковту чылгаанар туруп келгеш, диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Президиумда олардан аңгыда — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң база Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының ораакчылары, СЭКП ТК-ның киллистер эргелекчилери, чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары, партия, совет, хөй-ниитиг организацияларының төлөөлекчилери, бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Политбюрозун эш К. У. Черненкону баштадыр хүндүлүг президиумга бир эп-сеткилдиг соңгаан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **К. У. Черненкога** сөс берген. Хуралдың киржикчилери Константин Устиновичиниң үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эш К. У. Черненконуң чугаазын канчаар-даа аажок кичээнгей-биле дыңнаан болгаш чангыс эвес удаа үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынары-биле үзе кирип турган.

Оон соонда ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазы **А. М. Школьников** илеткел кылган.

Улусчу контролёрларның бүгү-эвилел чөвүлел хуралы чуртка социалистиг контрольду хөгжүдериниг көскү үе-чада болур деп, ол чугаалаан. Анаа Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң удуртукчуларының киржип турары, Константин Устинович Черненконуң чугаазы ону опзагай уткалыг болдуруп турар. Оон чырыткыланчак, хей-зөөт киниркчи чугаазы чурттуң бүгү улусчу контролёрларынга ажылдаарының үр хуусаалыг программазы болур. Күрүне керектерин эргелеп башкарарынга массаларның идепкейлиг киржилгезин чедип алыр талазы-биле ленинчи идеяны партия СЭКП Төп Комитеди быжыг болган чайлыыш чок чорудуп, сайзырангай социализмниң үе-чадазын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп база тодарадып турар.

Улусчу контроль органнарының ажылдакчыларының мурнунда чаа-чаа сорулгалар салдыган дээрзин илеткелчи демдеглээн. Экономика болгаш социал амыдыралдың бүгү адырларына контрольдуң салдарын улам күштелдирер, четпестерни болгаш хажыдыышкынларны чайладырынга оон ролюн экижидер ужурлуг бис.

Күрүнеңиң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле демиселге улусчу контрольдуң идепкейлиг чорууу өскен дээрзин оратор демдеглээн. Планнар болгаш даалгалар күүселдезин дээш, бүдүрүлгениң күрлавырларын дилеп тыварынга дээш, камналга чурумун сагыыры дээш контрольду комитеттер болгаш белүктер күштелдирген. Сөөлгү чылдарда бо талазы-биле хыналлалар болгулаан. Оларның түңнелдерин ёзугаар алдынган хемчеглер четпестерни чайладырынга, ажылда четпес үүлдерни чайладырынга, күүседикчи сагылга-чурумну быжыглаарынга дузалыг болган.

Бүдүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниг улусчу контроль органнарының сорулгаларының дугайында илеткелчи тодаргай чугаалаан. Бүдүрүлге, колхоз, организация бүрүзүниг, бүдүрүлгениң болгаш хандырылганың бүгү-ле участоктарынга, ажылдаар чер бүрүзүниг ажыл шагының чидириг бүрүзү хайгыылчыларның көскү характырындан чайлавас ужурлуг.

Социалистиг өнүч-хөрөңгини төтчеглээр, чонуун эт-хөрөңзизин оорлаар чорукту болгаш өске-даа хажыдыышкынларны шуут чайладыр айтырыгларны база шиитпирлиг-биле көөр херек. Күрүнеиин болгаш хөй-ниитиниң өнчүзүнче халдаар чоруктарга улусчу контроль шыдажыр арга чок байдалды тургузар ужурлуг.

Көдээ ажыл-агый, транспорт болгаш хандырылга адырларынче партия кол кичээнгейни угландырып турар. Көдээ ажыл-агыйга тускайлаан акша-хөрөңгини, техниканы, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш өске-даа курлавырларны ажыктыг ажыглаары дээш, өстүрген дүжүттү бүрүн камгалаары дээш демиселге хайгыылчыларның идепкейи, киржилгези эргежок чугула деп, А. М. Школьников демдеглээн. Ылангыя мал ажылынга дээштиг контроль негеттинип турар.

Партияның XXVI съездизинии, СЭКП ТК-ның оон соонда болгулаан Пленумнарының негелделеринге дүүштүр чоннуң чаагай чоруун бедидер дээш, оларның негелде-хереглелин бүрүн хөндырар дээш хөй-ле үүлдер кылдынып турар. Шынар чок кылыглар бүдүрер чорукту үндезини-биле соксадыры — хайгыылчыларның эң кол сорулгазы. Садыгта, ниитиниң өмненилгезинге болгаш амыдырал хандырылгага контрольду организастаарын күштелдирер. Социал амыдыралга, кадык камгалалга, культурага болгаш өөредилгеге хайгыылчыларның сагыш салыр үүлдери хөй.

Капитал тудугның планнарын боттандырарынга улусчу контролёрларның сорулгаларынга илеткелчи доктаагаи болгаш чурталга бажыңнарының тудугунуң шынарынче кол кичээнгейни салган. Күрүнеиин сагылга-чурумун хажыдыы, объектилериниг планнаттынган хуусаазын үзүп турар удуртукчуларны, меге немей бижилгелер кылыр, чурталга бажыны хуваарда хоойлу хажыдар кижилерни илеткелчи шүүмүүлээн.

Партия организацияларының дузазынга даянмышаан, белүктерин болгаш постуларны удуртуруп бир демниг хандырар, улусчу контролёрларның шуптузуунуң хажыдыышкынларга удур шалыпкын, дайынчы ёзу-биле туржуруп чедип алыр херек.

Түңнелиниде А. М. Школьников чурттуң бүгү улусчу контролёрларының өмүнээниден улусчу контроль моон соңгаар-даа коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседиринге партияның болгаш күрүнеиин шынчы дузалакчызы болуп хевээр артар дээрзин бүзүреткен.

Улус ажыл-агыйының чугула сорулгаларын шиитпирлеп тура, хайгыылчылар экономиканы улам ыңай көдүрериниг, совет улустуң чаагай чоруун бедидериниг, Төрээн чурттуң күчү-күжүн быжыглаарынга улуг салыышкынны киирер. Ол дугайында ук хуралга Ворошиловград области «Краснодонуголь» каттыжыышкынының «Молодогвардейская» шахтазының кол технологу, улусчу контроль белүүнүң даргазы **И. Г. Галенко,** Ташкент областың Ленин аттыг колхозунуң хөвең бригадазының бригадири, улусчу контроль белүүнүн кежигүү **А. Румзатова,** ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының органиктиг эвес химия институдунуң эртем ажылдакчызы, улусчу контроль белүүнүң кежигүү **Л. И. Осадчая,** ССРЭ-ниң Тускай монтаж тудуг министерствозунуң план-экономиктиг кол эргелелиниң начальниги-ниниң оралакчызы, улусчу контроль комитединиң даргазы **Ю. М. Мазуровский,** өскедаа ораторлар чугаалаан.

Ленинград областың болгаш хоорайның хайгыылчыларының ажылының дугайында Ленинградтың «Кировский завод» бүдүрүлге каттыжыышкынының вальцовщиги, улусчу контроль комитединиң кежигүү **И. Я. Прокофьев** чугаалаан.

Магнитогорскниң металлургия комбинадының кан эзилдирикчизи, улусчу контроль постузунуң кежигүү **В. А. Голубков** нефть болгаш газ оңгарларын казып турар үеде, нефть-газ дамчыдылгазын тудуп турар үеде болуп турар хажыдыышкынларны шүүмүүлээн.

Тудуг бүдүрүлгезиниң бүгүлеле адырларына сагылга-чурумну быжыглаарының чугулазын «Центробамстрой» трестиң № 544 тудуг-монтаж поездизиниң бригадири **В. А. Донской** демдеглээн.

Бүдүрүлгени болгаш хувааланы, хүн бүрү, бүгү-ниити болгаш бүгү талалыг контрольдаар дугайында ленинчи идеяны боттандырарынга совет профэвилелдери тургустунган баштайгы чылдарындан эгелеп идепкейлиг киржип эгелээн дээрзин ВЦСПС-тиң даргазы **С. А. Шалаев** демдеглээн.

Улусчу контроль органнарының ажыл-чорудулгазынга комсомолчуларның болгаш аныяктарның киржилгезиниң дугайында ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **В. М. Мишин** чугаалаан.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш К. У. Черненкога байырлыг чагааны улуг көдүрүүшкүн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

УЛУСЧУ КОНТРОЛЁРНУҢ ХАМААТЫ БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Эш К. У. Черненконуң чугаазы

Эргим эштер!

Эң чугула айтырыгларны — улусчу контрольду улам ыңай идепкейжидериниң, ооң дээштиин бедидериниң айтырыгларын чугаалажып көөр дээш чыылган-дыр силер. Чогум-на чогуур үезинде чыылган деп, СЭКП ТК санап турар. Бистиң ниитилеливисти эргелеп башкарарының системазы болуп турар бүгү звеноларының ажылы шынарлыг болурунга амыдырал бедик негелдерни шиитпирлиг-биле салып турар үе-чадаже эгелеп кирген болгай бис. А улусчу контроль — ол системаның чардынмас, харын-даа чүүүүн-биле-даа солуттунмас кезээдир дээрзин чугаалаар ийик мен. Амгы үеде бистиң мурнувуста туруп турар улуг сорулгаларның деңнелиниге чедир бодуйуп бүгү ажыл-чорудулгазын көдүрер деп үениң негелдези силерге бүрүү-биле хамааржып турар.

Материалдыг болгаш угаанбодал талазы-биле аажок улуг күүү-шыдалывыска даянмышаан, үлетпүрүүн, көдээ ажыл-агыйның, транспорттуң болгаш тудугуңуң бүгү адырларын бүгү талалыг хөгжүдериниче, бүдүрүлгени интенсификаставын дүргедериниче, совет эртемиин болгаш техниканың, өөредилгениң болгаш кадык камгалалының, чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң чаа көдүрүүшкүнүн хандырарыиче күжениишкиниериниг мөөңнеп турар бис. Чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарын, бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы белен чоруун бедидерин делегейниң амгы варын, дүшкүүрлүг байдалды биске хүлээндирип турар.

Тодаргай үндезин характерлиг сорулгаларга ызыртыр чедип келген бис. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның ооң дараазыйдагы Пленумнарының шиитпирлериниге үндезилээш, партияның болгаш чоннуң калбартканы чогаадыкчы кайгамчык улуг ажылы-биле бистиң хөгжүлдевистиң бүгү үезинде белеткеттинген шынар талазы-биле бурунгаар базымнарының дугайында чугаа болуп турар.

Ындыг базымнарың үези келген болгаш эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, бүдүрүкчү күштерин хөгжүдериниге, оларны чаартырынга эргежок чугула болу берген. Ындыг базымнар чокка экономиканы эргелеп башкарарының системазын тургузары, ону планнаары болдунмас. Бистиң ажыл-агый механизмивисти боттуу-биле экижидер херек. Чоннуң чаагай чорууу шынар талазы-биле чаа чадаже көдүрүлген турар ужурлуг. Совет кижилериниң — шуптузуунуң болгаш кижи бүрүзүнүң медерелдиг, сонуургалдыг, инициативалыг күш-ажылы чокка ону чедип алыры болдунмас болгай. А бо талазы-биле маңаа база бурунгаар базым эргежок чугула: массаларның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейи амга чедир чүгле өзүн келгени ышкаш, өзер эвес, а чогумна оон-даа улам көвүдээн турары чугула.

Бо бүгү үүлдер, биске адан турары ышкаш, тургустунган социализмни сайзырангайжыдар чорудулганың амыдыралчы судал-дамырын тургузуп турар болгай, эштер. Чогумна оон-биле холбаштыр тургустунуп келген айтырыгларже партияның, ооң Төп Комитединиң, ооң Программазының чаа эдилгезин кылыр талазы-биле ажылче угландырып турар. А анаа дүүштүр экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң эзлчеглиг бешчыл болгаш оон-даа узун хуусаалыг планнарын ажылдан кылып турар.

Улуг шиитпирлерни хүлээп алыр, улуг планнарны бадылаар анаар бис. Ынчангаш оларның күүселдезинин магадылалдарының дугайында баш бурунгаар сагыш салыр херек. А ол магадылалдарының аразында көскү чер ленинчи ёзу-биле тургусан улусчу контрольга хамааржыр. Дортуиле чугаалаар ужурлуг бис: бистиң чүртүвүстүң улам ыңай депшилгезинге аажок хөй үүлдер улусчу контрольуни ажылыдан хамааржыр. Ындыг түңнелди кылырын бистиң эртхен бүгү дүржүлгавыс, социализмниң эртем теориязы бистерге хүлээндирип турар.

Дээштиг контрольду хандырары, аңаа ажылчыннарны, ажылчы чоннарны массалыыр-биле кириштирери кайгамчык улуг ужур-дузалыг деп В. И. Ленинниң санап чораанын шуптувус эки билир бис. Партиявыс, Советтерниң, профэвилелдериниң политиктиг болгаш организакчы ажыл-чорулгазының хөй участоктарының бирээзи кылдыр ону ол анаа-ла эскерген эвес-ле болгай. Ленинчи бодал бурунгаар көрген база ханы уткалыг. Ол бодал улусчу контрольду социалистиг тургузугнуң алыс бүдүүжү-биле, оон демократтыг характери-биле тудуш кылдыр холбаштырган.

Бистиң чүртүвүска социализмни тургустунган болгаш хөгжүп келген төөгүзүн көрүп көрээли. Ол оруктуң эң харыысалгалыг үе бүрүүнде контрольдуң айтырыын хүн бүрүнүң эң чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр өскерлиш чок көдүрүп келгенин эскерип көөру берге эвес. Октябрьның бүдүүзүнде ажылчын контролюнуң ленинчи идеязы революстуг пролетарнатты эвилелдээр лозунгларның бирээзи кылдыр бадыткаттынган. «Учёт болгаш контроль — экономиктиг кол сорулга олдур...» деп Ленинниң тодаргай айтыышкыны-биле чепсегленген аныяк Совет эрге-чагырга хамааты дайынның болгаш ажыл-агый хоозураашкынының байдалдарында чаа ниитилелди тургузуп эгелээн ёзулуг улусчу контрольдуң дугайында партияның сагыш салыышкыны база катап бирги чергениң чугула ужур-дузалыг болу берген. Чогум-на ол үеде, быжыгын кел чораан социалистиг ниитилелдиң эң үндезини негелдезин Ленин илергейлевишаан, «Рабкринни канчаар эде организастаар бис» деп программалыг ужур-дузалыг ажылын бижээн. Бистиң күрүне болгаш хөй-ниитичи контроль органнарывыстың ленинчи идеяларга тургустунган ажыл-чорудулгазы социалистиг тургузуушкунуун хөрээнге улуг салыышкының онон чылдарда киирип турар.

Алыс бүдүжүнде чайгаарлаашкын эвес, а планнуг организастыг үндезин салданган ындыг ниитилел оон салган сорулгалары хөрек кырында канчаар боттанып турарынга үргүлчүүн хынаалдазы чокка бурунгаар хөгжүп шыдалас турган дээрзин кижи бүрүзүниг билдингир. А социалистиг тургузуушкунга дыка бурунгаар хөгжээн бис. Сайзырангай социализмниң үе-чадазынче чурт киргеи. Ону чедип алганывыска улусчу контроль тодаргай, база катап чугаалап көрейн, бодунуң солуттунмас ролюн ойнаан.

(Төнчүү 2-ги арында).

СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Октябрь 7, воскресенье. Бүгү-ле календарларда ону өөнээп кызыл өн өскелерден опзагай, өткүт. Бистиң чүртүвүста кайгамчык байырлалдарның бирээзи — ССРЭ-ниң Конституция хүнү.

Бистиң күрүневистиң Үндезин Хоойлузун, сайзырангай социалистиг ниитилелдиң чугула документизин хүлээп алганындан бээр чедиг чыл эрткен. Ол дээрге, улуг эвес хуусаа-дыр. Чаа Конституция совет улустуң чаагай чоруунга бараан болуп турары кымга-даа билдингир. Бистиң политиктиг системавыстың улам ыңайгы хөгжүлдезинге, Совет күрүнени сайзырангайжыдарынга, социалистиг демократияны калбартырынга ол улуг салдарны чедирип турар.

«ССРЭ-де бүгү эрге-чагырга чоннуу болуп турар. ССРЭ-ниң политиктиг үндезини болуп турар улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр күрүне эрге-чагыргазын боттандырып турар...» деп, Үндезин Хоойлунуң 2 үүлүнде айыткан. Амгы үениң амыдыралы ону бадыткан көргүскен-даа. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга чугаазында «Бистер Советтериниң бүгү чадаларының эрге-хүлээлгелерин доктаамал, ылангыя ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алган соонда, улам калбартып келген бис — деп демдеглээн. — Ол чорук оларның ажыл-чорудулгазында хоойлужудулганын, эргелеп башкарылганын болгаш контрольдуң чангыс аай болурунуң дугайында ленинчи принципти улам ' долу боттандырарынга дузалаан».

Бо байырлалдың онзагай талазын демдеглеп тура, улус депутаттарының Советтериниң организастыг ажылының, практиктиг ажыл-чорудулгазының көскү түңнелдиин демдеглевес арга чок. Ол дээрге демократияны көскүзү-биле илергейлеп, күрүне эрге-чагыргазының херектеринге чаа-чаа кижилерни хаара тудуп, улусчу эрге-чагырга органнарының стилин болгаш методун улам сайзырангайжыдып турары ол.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге бо чылдың мартта болган соңгуулдалар совет демократияның чечектелиишкинин база катап бадыткаан. Бистиң республикадан күрүне эрге-чагыргазының дээди органынче соңгутканнарының хөй кезии ажылчын ангының төлөөлери болган. Ол ышкаш дыка хөй депутаттар ССРЭ-ниң Дээди Совединге бир дугаар соңгутканнар. Боттарының төлептиг оолдарынга болгаш кыстарынга бедик бүзүрелдиг илереи ол болган. Ол идегелге төлептиг болуру-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары, Тыва АССР-ниң Дээди болгаш чер-чер Советтериниң депутаттары улус ажыл-агыйының хамаарышкан адырларында шудургу ажылдап, Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыштыг мурнуку одуруун өөлеп, өскелерге төлептиг иштин үлегерин көргүскеннер. Республиканың юбилейинге чедир санныг хонуктар арткан бо хүннерде Төрээн чурттувустун чаагай чоруу дээш күш-ажылга шылгараан чүс-чүс мурнакчыларның аттары үнгүлээн. Олар төлептиг күш-ажыл-биле Совет демократияның байырлалын уткып, ону улам быжыглап, даартагы кежиктиг акademиязының Сибирь салбырының органиктиг эвес химия институдунуң эртем ажылдакчызы, улусчу контроль белүүнүң кежигүү **Л. И. Осадчая,** ССРЭ-ниң Тускай монтаж тудуг министерствозунуң план-экономиктиг кол эргелелиниң начальниги-ниниң оралакчызы, улусчу контроль комитединиң даргазы **Ю. М. Мазуровский,** өскедаа ораторлар чугаалаан.

Ленинград областың болгаш хоорайның хайгыылчыларының ажылының дугайында Ленинградтың «Кировский завод» бүдүрүлге каттыжыышкынының вальцовщиги, улусчу контроль комитединиң кежигүү **И. Я. Прокофьев** чугаалаан.

Магнитогорскниң металлургия комбинадының кан эзилдирикчизи, улусчу контроль постузунуң кежигүү **В. А. Голубков** нефть болгаш газ оңгарларын казып турар үеде, нефть-газ дамчыдылгазын тудуп турар үеде болуп турар хажыдыышкынларны шүүмүүлээн.

Тудуг бүдүрүлгезиниң бүгүлеле адырларына сагылга-чурумну быжыглаарының чугулазын «Центробамстрой» трестиң № 544 тудуг-монтаж поездизиниң бригадири **В. А. Донской** демдеглээн.

Бүдүрүлгени болгаш хувааланы, хүн бүрү, бүгү-ниити болгаш бүгү талалыг контрольдаар дугайында ленинчи идеяны боттандырарынга совет профэвилелдери тургустунган баштайгы чылдарындан эгелеп идепкейлиг киржип эгелээн дээрзин ВЦСПС-тиң даргазы **С. А. Шалаев** демдеглээн.

Улусчу контроль органнарының ажыл-чорудулгазынга комсомолчуларның болгаш аныяктарның киржилгезиниң дугайында ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **В. М. Мишин** чугаалаан.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш К. У. Черненкога байырлыг чагааны улуг көдүрүүшкүн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле «Тиилелге» совхоз эрткен 9 айларда планын ажыр күүсеткен. Күрүнеге эт садарын 115,6 хуу, сүттү 108,8 хуу күүсеткен. Чыл планын ёзугаар 280 тонна дүктү садар турган, ону 289 тоннага күүсеткен.

* * *

Мал чеми белеткээр талазы-биле сентябрьның үшкү он хоюунда 600 тонна ситенни белеткээр планын 1476 тоннага азы планын 246 хуу күүсеткеш, «Тере-Хөл» совхоз Кызыл районунуң ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарышка бирги черни эзлээш, СЭКП райкомунуң, райүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун алган.

С. МААДЫ.

Кызыл район.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ ЧУГААЗЫ

(Башчаны. Эгези 1-ги арында).

Чогум-на амгы үеннң байдалдарында, чогум-на сайзыраңгай социализмниң үе-чадазында улусчу контрольдуң эргелериниң болгаш аргаларының улам-на калбарыц турары дүрүм ёзугаар болуушкун-дур. Оон харысалгазы база бедип турар. Ол дугайын ССРЭ Конституциязында болгаш аңаа үндезилээш хүлээп алдынган Улусчу контроль дугайында Хорйлуда тодаргай илергейлеп айыткан. А ол чорук бистиц хүн бүрүде күрүне-эргелел, ажыл-агый, хөй-ниити практиказыска тодаргай болгаш чаагай үре-түүнелдиг салдарны чедирип турары эң чугула чүүл-дүр.

Он миллион улусчу контролёрларның отрядын төлөөлеп турар-дыр силер, эштер. Он миллион —ол дээрге хөй бе аны эвээш бе? Дыка хөй сан-дыр. Силериң ажылыңарның улуг хемчеөлдиин болгаш аңаа киржилгеңер ёзулуг-ла массалыг болганын ол сан хереңилел турар.

Ынчалза-даа чедип алдынган чүүлдерден өскезинче база сагыш салып көрөөлинер. Амгы байдалды социализмниң эртем теориязының дээди негелдери-биле дүүштүрүп көрөөлинер. Ленин социалистиг ниитиледе контроль ажылы ёзулуг улусчу болур ужурлуг деп өөреткен. Ол Совет эрге-чагырганың эге бажында-ла, келир үеже көрбүшаан, контрольду «баштай ажылынарның организациялары, оон соонда бүгү чурттакчы чон шуптузу боттандырып чорудар ужурлуг» деп бижээн. «Шуптузу» деп сөстү ол оңзалап шыйган. Партия амгы-даа үеде айтырыгны база-ла ынчаар, Ленинчи ёзу-биле тургузуп турар. Чогум-на ындыг эвес соругаже чүткүүр хөрек. Кижи бүрүзү, ийе, харын, совет кижи бүрүзү боттарын улусчу контролёр кылдыр медереп билири, ындыг хамааты бедик хүлээлгени ёзугаар оон бодап база хөделири хөрек-боон турар.

Меня силер шын билип тур боор силер деп бодай-дыр мен. Чугаа улусчу контрольдуң штаттарын оон мун-муң комитеттериңе улгаттырарының дугайында болбайн турар. Хостаттынган ажылдакчылар шлангыыла район, хоорай звеноузунда хөй эвес деп чүвени эки билир болгай бис. Маңаа саанар чугула эвес боор турар. Ажыл-хөректи чогум боду чугула боор турар-дыр. Ол чүл дээрге улусчу контрольдуң хөгжүлдези социалистиг демократияны ханыладырының эргежок чугула угланылышкынарының бирээзи боор турар. Бистиң демократиявыс чурттуң идепкейлиг ээзи болурунуң эргезин болгаш хүлээлгезин кижи бүрүзүңе берип турар. Ынчангаш контрольга киржир чорук ол эргени эки ажыглаарын база оны медереп билирин өөредип турарын боттарыңар билир болгай силер. Ол дээрге кол, стратегтиг чүүл олдур, партия оны барымдаалап силериң ажылыңарга чаа-чаа миллион-миллион ажылчы чонарны хаара тудары эргежок чугула деп көрүп турар. Олар бир эвес дорт албан-хүлээлгези-биле эвес-даа болза, боттарының хөй-ниити ажыл-чорудалгазының болгаш соругалының аайы-биле баштай боттарының күш-ажылчы коллективтериниң иштинге ёзулуг негелделиг улусчу контролёрлар болдуунар. Олар, Ленинниң сөстери-биле чугаалаайн: «эң бедүүн ажылдардан... күрүне хөректериңе оон артык чугула рольдарже чоорту шилчиңер» ужурлуг.

Боттуг чорук — бистиң демократиявыстың үнелеп читтинмес бүдүш-шынары болур. Чогум-на ынчангаш оон боттуу-биле хөгжүүрүн болгаш ханылаарын партия улуг ужурдузалыг кылдыр көрүп турар.

ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму ол айтырыгны кайы хире шыңгыы тургусканы силерге эки билдингир болгай. Оон шиитпирлери Советтериңе ажылын идевхейжидериниче дорт угланган. Бо талазы-биле сорулга чүл дээрге, күрүне эрге-чагыргазының ол массалыг органнары боттарының Конституцияда айыттынган бүгү эргелерин хөрек кырында ажылган өөрениринде боон турар. Партия ол-ла сорулга профэвилелдериңге-даа, комсомолга-даа, күш-ажылчы коллективтерге-даа чугула деп саңап турар. Ол ышкаш улусчу контрольга база бир дөмей чугула боон турар. Ниитизи-биле чугаа болза улустуң социалистиг бот-башкарылгазының тургузукчу күжүн эң-не калбаа-биле ажыглаарының дугайында боон турар-дыр. Бистиң ниитилеливистиң политиктиг системазын сайзыраңгайжыдарының бүгү утка-шынары чогум-на ында боон турар. Ол дээрге чогум-на ону социализмниң идеалдарынга чоокшуладыры боон турар. Черле ынчаш, социализмниң дээди нормаларынга деңнежири биске дүрүм болган турар ужурлуг, эштер. Чедип алган чүүлдерни үнелеп көөрде, оларның дугайын канчал-даа уттуп болбас ужурлуг. Оларын-биле бөгүңү-даа практиканы, келир үейин планнарын-даа деңнээр хөрек. Ынчаарга силериң ажылыңарга ол дээрге бир дугаар, сорулга болурун чугаалап болур-дур. Алызын-даа алырга, социализмниң бүдүжүнге өөрүлдешкек, оон принциптериңден хажыр турар бүгү чүүлдерни илерединге болгаш узуткаарынга дузалаар дээш улусчу контроль турун турар.

Чижээ, социализмниң: кижи бүрүзүниң — ындаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге — ажылдаан шаа-биле дээн биске ыдыктыг принципни ап көрөөлинер. Ол болза бистиң ажылчын аңгыыстың, бистиң улустуң төөгүге бир-ле дугаарында күзел-бодалдан хөрек кырында боттандырганы социал чөтүг чоруктуң үндезиннериниң үндезини-дир. Ол чедип алыышкынның өндүрүлүүн медереп билбишаан, оны хумагаларының-даа, хөгжүдериниң-даа дугайында база уттуп болбас ужурлуг. «Ажылдаан шаа-биле» дээр принципти сагыырын оңзагай кылдыр көөрүн өөредип турар дүржулга бисте четчир. Ынчанмас болза, хөрек оны үрээринге чедирер апаар. Бистиң экономикавыска эвээш эвес хораны чедирер ындыг хөрекке чедирер. Совет кижилерни хомудадыр, шынныг чорукту бистиң медереп билириниске шуут дүүшпес ындыг хөрекке чедирер апаар.

Од чогум кандыг болуушкунул? Оларны бисте колдуундала илередип турар сөстер «деңнээшкинче чүткүл», «экша-хөреңги чергези-биле эвес амыдырал» дээн сөстер ол-дур. Оларны чымчак сөстер-дир деп чугаалаар ийик мен. Бир эвес оларның алыс утказын көөр болза, эмин эрттир чымчак сөстер-дир.

Деңнээшкинче чүткүл дээрге, чалгаапайны, брак-кылыкчызын тамчыктандырарынче чүткүл болбушаан, оон-биле кады эки, ак сеткилдиг ажылдакчыны дора көөрү, кызамдаары ол болу бээр. Чижеглеп алырга, акша шаниалдарын бүдүрүлүг мурнакчызынга-даа, хожудан турар кижиге-даа бир дөмей санап бээри ам-даа ховар эвезин билир болгай силер. Оны дыка хөй кижилериң көрбээчеңнеп турары хараадаачыг. Чамдыкта улусчу контроль-даа ындыг чоруктарны аар-саар, оонак чүүлдер деп санаап, тоовайн баргылаар. А хөрек кырында од дээрге социализмниң үндезин принципинден каржы хажыышкын-дыр.

Кым-на бүгү күжүн бүрүн үндүрүп ажылдан турар болдур, биске ол кижиге кажан-даа база каяа-даа ажыл төлевириниң болгаш чурталга черин, путёвкаларны хуваарының, еске-даа социал хандырылгаларның талазы-биле көскү артыкшыл-биле хандыртынган турар ужурлуг. Мен мурнунда-ла чугаалаан чүүлдеримни катаптап тур мен. Ынчалзадаа силериңни мурнунарга мен ону тускай катап чугаалап тур мен, чүге дээрге, улусчу контрольдуң сорулгазы — хуваашкынның социалистиг системазының албан норма-чижектери хөрек кырында канчаар сагыттынып турарын үргүлүү көөрү болур. Ленинчи сөстер-биле чугаалаарга, хереглелдиг хемчээ күш-ажылдың хемчээ-биле канчаар тодаргай дүгжүп турарын хынаары болур.

Ам «акша-хөреңгиниң хиреччергези-биле эвес амыдырал» дээр чүүлдүң дугайы. Бир эвес дорту-биле чугаалаар болза, оон бодунуң бүгү-ле аморалыдыг болгаш чамдыкта харын кем-буруу үүлгедиглиг утказы-биле кады маңгысталчак чоруктуң дугайын чугаалаайн. Ындыг болуушкуннарны узуткап шыдаваннывысты чажырган хөрөө чүү боор. Өскелериң күсели-биле, ниитиледнң күсели-биле боттарының чаагай чоруун тургузарынче түткүлдүг, кажар-оптуг кижилер амдаа бар боон турар. Ындыг чорук бистиң социалистиг ниити амыдыралывыстың кандыгдаа норма-чижектери-биле дүүшпези билдингир.

Сөөлгү үеде, чеченчиди чугаалаар болза, бажын-балгадывыста бүгү чүве корум-чурумнуг болзун дээш шыңгыы тудуп кирген бис. Салдынган сорулга тодаргай: хээлн алыр болгаш чижеңн чоруктарны, социалистиг өнчүүнү төтчеглээр болгаш оорлаар чоруктарны, албан-дужаалды соора ажыглаарын туулунга чедир узуткаар. Бис хоойлу-дүрүм сагыырын быжыглаар дээш, бистиң эрге-чурум камгалаар органнарывыстың ажылын эки-жидер дээш, удуртукчу ажылдакчыларның харысалгазын бедидер дээш, ниитизи-биле организастыг болгаш сагылга-чурумнуг болуру дээш демиселди дыка күштелдирген бис. Бо талазы-биле партияның болгаш күрүненин төп органнары эвээш эвес практиктиг хемчеглерни алган. Чамдык таварылгаларда олар харындаа дыка кадыг шыңгыы болгулаан, чижээ, Краснодар кыайның, Узбекистанның, Ростов областың чамдык ажылдакчыларынга хамаарыштыр алырга ындыг болган.

Од угланылышкынны бистиң чонувус чүүлдүгзүүнүп деткин турар (Адыш часкаашкыны). Ынчалза-даа мындыг айтырыг туруп кээр-дир: ол угланылышкынны ниитизи-биле эвес, чүгле байырлыг бүзүредиишкиннер-биле эвес, а үргүлүү доктаамал, тодаргай ажыл-биле чорудар ужурлуг дээрзин кижи бүрүзү медереп билип турар бе? Бо дээрге силерден база айтырыг-дыр, эштер улусчу контроль удуртукчулары, активчилер. Ылангыя харынна силерден. Чүге дээрге чон оон төлептиг чоруун болгаш арын-нүүрүн дорамчылаар болуушкуннарны көргеш, оон бодунуң, чогум-на харын улусчу контролёрлар чүүү көрүп турар чүвел деп долу барымдаалыг элдепсинин турар. Шак ындыг негелде улус депутаттарының Советтериңе, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарга, күрүненің болгаш хөй-ниитиниң еске-даа организацияларынга база хамаарыштыр турары билдингир. Ынчалзадаа ол дээрге силерге онаажып турар харысалганы бичин-даа эвээжетпейн турар. Силериңң дорт хүлээлгенер болза четкестер болгаш элдеп-эзин бак чүүлдерге удур ажыл-хөрек-биле эвес, а хоозун чугаа-биле демисежин турар черлерге боттарыңарның улуг эргелериңерни шиитпирлин-биле ажыглаары болур.

Арагалаашкынга удур хөй чылдар дургузунда ап турар хемчеглериниң түүнелиниң чогумчалыг эвес болуп турары шыңгыы дүвүрээшкинни болдуруп турар, эштер. Арагага сундугар чорук кижилериниң кадыын үреп, өг-бүлелерингe халапты болдуруп турар. Арагалаашкын бүдүрүлгеге эвээш эвес хораны чедирип турар. Черле ынчаш ниитизи-биле бистиң амыдыралывыстың овур-хевириңге багай салдарны чедирип турар. Ниитилелди ол улуг бак чүүлден адырып алыр дээш, амгызындан-даа улам чүткүлдүг болгаш улам эки бодап кылган хемчеглерни алыр үе келгей-дир. Арагалаашкын-биле демисел анаа-ла ёзу барымдаалаан «хемчеглер» эвес, а ажыктыг, дээштиг болган турзын дээш, улусчу контроль оон хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзинге бүзүрээр мен.

Контроль дээрге, хамыктың мурнунда кижилер-биле хүн бүрүнүң амыдыралчы ажылыдыр. Маңаа билдиглг —шыңгыы, негелделиг болгаш оон-биле кады эш хуу. ёзузунуң кайы хире чугулазын практика көргүзүп турар. Улусчу контрольдуң төлөөлекчилериңе хөй черге улуска бүзүревес болгаш каразыыр чорук турбас ужурлуг.

Контрольдуң ажылы чүгле бистиң амыдыралывыста улугдаа база биче-даа четкестерни илередири база бүрүүлугларны амдажытпазы, хемчег алыры-биле кызыгаарланмас ужурлуг. Контроль «чүгле сегирип алыр», «сойгалаар» эвес, харын эдип билир», «чогуур үезинде эргежок чугула практиктиг өскерлиишкиннерни кылыр, оларны хөрек кырында боттандырар ужурлуг» деп. Ленинниң демдеглеп турганын бисхөр шупту билир бис.

Четкес чүүлдерни өй-шаанда эскерери, олар сөөлүнде барын улуг алдагдал болу бөрбезин дээш баш бурунгаар болдурбазы — эң чугула чүүл ол. Четкестерниң, хажыдыышкынарның чылдагааннарын эң хынамчалыы-биле өөреним көөрү тергин чугула. Өөреним көөр болгаш оон үндезининге багай чүүлдерни чайладырыга чедирер хемчеглерни коллективтиг-биле алыр хөрек. Кандыг-даа хыналданы ыяапла эчизинге чедирер, байдалэттимжин шаанда ара соксавас дээрзи билдингир. Ындыг болганда, улусчу контрольдун ажылынга хынада, четкестерни баш бурунгаар болдурбазы база оларны эдери чаңгыс аай тудуш болуп каттышкан турар ужурлуг-дур.

Эштер, силериңң ажыл-чорудулганарның дыка улуг харын-даа эң улуг кезин экономиканың айтырыглары-биле, оон ажыктың бедидер дээш сагыш салыышкын-биле холбаалыг. Ол ындыг болур ужурлуг-даа. Экономика дээрге биске үндезин чүүл-дүр.

Ам маңаа эн-не бир дугаар чугула чүүл бо беш чылды эки доозары болур. Мурнунда турган эвээш эвес четкестерни чайладып ап шыдаан бис. Ынчалза-даа планныг онааладаларны, хүлээп алган социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш ам-даа шыңгыы кужеиишкин негеттинер. Ындыг күжениишкиннерни улусчу контрольдан манап турар бис, бар курлавырларны хөй-биле ажыглаарынга ол идиг бээр ужурлуг. Ол курлавырлар хамыктың мурнунда күш-ажылды организастаарын экижидеринде, сагылга-чурумну, камналга чурумун быжыглаарында болун турар.

Ажылга ыяк кылыр болгаш организастыг чорук дээш калбартканывыс демисел көскү үре-түүнелдерни берген. Бүдүрүлгелериңң керээ ёзугаар хүлээлгелери эки сагыттынып турар апарган. Аная туруушкуннар, озалдаашкыннар, ажыл шагы үзер чорук элээн кызырылган. Оон бүдүрүлгеге ажыктыг салдары дораан көскү апарган. Ынчалзажок өске бүдүрүлгелерже чорудун бээр чүүлдериңң чамдыызы мурнуку хевээр күүсеттинмейн, ажыл шагының чамдыызы оскундурбушаан турар. Бо ийк чылдагаанның уржуундан эрткен чылдың-даа, бо-даа чылдың түүнелдери-биле миллиард-миллиард рубльдиң үлетпүр продукциязын чедир бербейн турар бис.

Капитал тудугда организастыг чорук ам-даа четкейн турар. Тудуг ажылдарын куду шынарлыг кылыр, оларны күүседир хуусаазын үзер чоруктар ховар эвес. Бо чорук бистиң бүдүрүлге планнарывыскадаа, ажылчы чонарның хууда эрге-ажыктарында-даа дыка-ла аар болун турар. Ындамында үзүктелиишкиннер болгаш тудугда чедир кылдынмаан чүүлдер чурталга бажыңнарының, школаларының, уруглар садтарының, яслилерниң чедишнес чоруун чидиглендирип турар. Капитал тудугда байдалды эдер сорулгабиле комплекстиг улуг хемчеглерни ТК-ның Политбюрозу чоокта чаа ажылдан кылганын билир болгай силер. Ол хемчеглерни амыдыралга чайгылыш чокка боттандырары чугула. Маңаа база-ла улусчу контролёрларның идепкейлиг киржилгезинге ынанып турар бис.

Ажыл-агый чорудугаларынга организас чок чоруктуң бир илерээшкини — чиг-этке, материалдарга, энергига төтчеглекчи, камналга чок чоруктар болун турар. Заводтар херимнериниң иштинде дадартыр октагылапкан чыткылаар үнелиг дериглерни көргенинерде силериңң кижи бүгүдененрин чүрээнер саргыыры чугаажок. А ховуларже өй-шаанда сөөртпээнинден деңнели бергилээн чыткылаар чемнишчидилгелер кандыг ийик? А санап четтинмес хемчээлдиг газ аная дей черге хып турар «сураг-жаан» чалбыыштарны көөрге хомуданчыг эвес деп бе? Шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чорук улусчу контрольдуң идепкейлиг киржилгезин негеп турар.

Камналга дээш демиселде эки дуржулга бисте бар. Аная мындыг чижекти киирип көрейн. Эрткен үш чылда оттулар чүүлдүң болгаш энергияның камналгазы оларны бүдүрериниң немей өзүлдезинден хөй болуп турар. Ол чедиишкиннерге улусчу контроль көскү салыышкынны киирген. Оны бүгү талалыг хөгжүдээлиңер, эштер.

Камналга дээрге бистиң бүгү экономиктиг амыдыралывыстың хажыыр дивес хоойлузу болган турар ужурлуг. Ынчангаш ол Хоойлуну көдээ ажыл-агыйга шыңгыы сагыырын хандыраарының кайы хире чугулазынче бөгүн силериңң кинээнгейиңерни угландырыксаан ийик мен. Дүжүт чиик эвес күш-ажылбиле алдынар, ынчангаш ажаалда, сөөртүлге, шыгжанкадагалал үезинде оон бичиидаа чидирини болдурар чоруккa кандыг-даа агартыныг турбас ужурлуг. Амгы үеде ажаап алдынган дүжүттүң камгалалының дугайында ылап сагыш салыры чугула. Мал ажылында чедип алдынган чүүлдерни оскунмас дугайында база сагыш салыры чугула. Малдың өскен баш саның эки кыштаглаашкын-биле хандырар дээш, бүгү хемчеглерни алыр апаар. Улусчу контроль маңаа улуг дузаны чедирер, хөйүү кылыпдаа болур.

Бисте амыдыралдың ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээли, үүрмектеп садар бараанар, пассажирлер сөөртүлгезиниң хемчээли дүрген өзүп турар. Ында ажыл-хөректи канчаар тургусканына хамаарыштыр ажылчы чонарның чоптуг негелделери эвээш эвес. Оон бир көскү дөзү чонуун хандырылгазының талазы-биле ажылга корум-чурумну болгаш нормаларны каржызы-биле хажыдар чорукта болун турар. Кижиге таарымчалыг байдалдарны тургузар ужурлуг чамдык будүрүлгелер болгаш албан черлери ону ёзулуг-ла туредип, оон үнелиг хөй үе-шагын чидирип база первилендирин турар. Бистиң амыдыралывыска шаптыктыг ол үй-балай чоруктарны улусчу контроль кичээнгей чокка эрттирбейн турар. Ындыг чоруктар бар болганда, шиитпирлин-биле хөделир хөрек.

Чогум кандыг байдалдарда сагылга-чурум ёзулуг быжыг, ажыл-иш демиг болурун баш удур билип алырынга бистиң дуржулгавыс ам четчир. Кижизидикчи хемчеглер күш-ажылды, будүрүлгени эки организастаары-биле холбашкан черлерге ээ-харысалга чок, ажыл-агыйжы эвес чорукту бүрүү-биле узуткаар арга бар. Мурнакчы бот-орулга-чарылгалыг бригадаларны чижекке ап көрөөлинер. Оларда ажыл шагы үзер чорук уттундурган, оларда чонуун хөреңгизин санап билир. Оларда ажыл-хөректи ёзу-биле көөрү, боттоттарынга дузалаарыы болгаш бот-боттарындан негелделиг контроль сырый холбаалыг. Оларда кижи бүрүзү шуптузу ээ болгаш шуптузу контролёрлар болун турар деп чугаалал болур.

Ындыг бригадаларны организастаары — улус ажыл-агыйын шапкыны-биле интенсификастаарынга эргежок чугула экономиктиг байдалдарны тургузар талазы-биле улуг болгаш чымыштыг ажылдыы бир кеээ-дир. Ол ажыл амгы үеде хөй угланыышкынныг, оон иштинде чамдык адырларда улуг хемчээлдиг экономиктиг шенелдени чорудар талазы-биле ажыл база бар. Оны боттандырып турда, эргелеп башкарылганың төп органнары-биле будүрүлгелериңң аразында эргелерни болгаш харысалгалыг чорукту шын хуваар арганы бээр чаа ажыл-агый механизминиң элементилери практика кырынга ажылдан кылдынып турар. Эргелеп башкарылганың планнаашкынын болгаш структуразын шыңгызы-биле экижидер, болуунуң күш-ажылы дээш ажылдакчы бүрүзүнүң хууда сонуургалдыг болгаш харысалгалыг чоруунуң күчүлүг быларын ажыглалга киирер дугайында чугаа мында болун турар-дыр.

Партия бо улуг ажыды улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар. Эргелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдар болгаш улус ажыл-агыйының ажыктын бедидер талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң комиссиязы тургустуган болгаш ажылдап турар. Ажыл-агый механизмин эде тургузар талазы-биле бүгү талалыг, эки бодап кылдынган санал-оналдарны ажылдап кылыы — бирги чергеним чугула чүүлү болурун силер эки билир болгай силер.

Эштер! Бир эвес партия комитеттери, Совет эрге-чагырганың органнары улусчу контрольга бүгү-ле эргежок чугула деткимчени көргүзүп турар болза, оон салдары болгаш ат-алдары каш катап бедик болур деп чүвени дуржулгадан билир силер. Партия болгаш күрүне улусчу контрольду бистиң ниити, партийжи болганы ниити күрүне хөрөөниң эң чугула участогу кылдыр көрүп, а аңаа хүн бүрүүнүң дузазын көргүзерин боттарының харысалгазын база бедидер болгай.

Нинтизи-биле чугаалаарга, партия болгаш совет органнарның эргежок чугула деткимчезин болгаш дузазы турда, бистиң улусчу контролювус улусчу контрольдуң ролю база көдүрлүп турар.

Чогум-на ынчангаш партия улусчу контролёрларны эң кичээнгейлиг, эң хүндүткелдиг көөрүн бодунуң бүгү комитеттериниң, удуртукчу коммунистерден шудургу негеп турар. Ажылдың ленинчи стилин шиңгээдип алырынга, кандыгдаа хөрекке — улуг-даа, бичии-даа хөрекке коллективке даныырын, долгандыр турар кижилериңң билиглериңге болгаш дуржулгазынга даныырын чедип алырынга, оларның сагыш-сеткилин болгаш негелделерин билириңге, өөрениринге сагыш сагынгыр дузалаар хөрек. Улусчу контролёр бүрүзү политиктиг болгаш профессионал бедик культураның өнжээ, шынчы, принципиалдыг, дүжүн бербес чоруктун үлегер-чижээ болган турар ужурлуг. Улусчу контролёр чүгле чонуун өмүнээзиннден эвес, а чонуун, ажылнычы бүрүзүнүң эрге-ажыктары дээш туржур ужурлуг. Ынчангаш оон үнелээшкини, түүнелдери, оон базым бүрүзү кандыг-даа хажыдыышкын чок болур ужурлуг. Хажыдыышкын чок болуру дээрге, ол ажыл-хөрекчидаа, шынныынын-даа база ол ышкаш, бодавыже бистиң социалистиг хоойлу-дүрүмге-даа хамаарыштыр хажык чок болур ужурлуг.

Улусчу контрольдуң ажылдакчылары, оларның хайгыылчылары хөректи кажан-даа төөчүүнге чедирер, Ленинниң өөреткени дег, хамыктың мурнунда хөрек кырында күүседеди ыынаар ужурлуг деп мен мурнунда чугаалаан мен. Чогум-на маңаа партия комитеттериниң, улус депутаттарының Советтериниң дузазы эң чугула аңаар. Улусчу контрольдуң медээлериңе болгаш саналдарынга хамыктың мурнунда ажыл-хөрекчи, шалыпкын хөделишкиннер хөрек.

Улусчу контроль бир эвес ол партийжи контрольдуң органнары-биле, улус депутаттарының Советтериниң комиссиялары-биле, хөй-ниити контролюңуң активчилери-биле сырый харылзаалыг ажылдаар болза, ынчан оон ажыктыы көскүзү-биле өзери чугаажок.

Чамдыкта боттуг контрольду саазын кырында контрольбиле солуй бээри чажыт эвес. Будүрүлгелерден, албан черлериниң ажок хөй медээлерни, отчёттарны, бижимел таныдыырларны негеп түүүп бээр болгулаар. Ол саазынарны ындыг таарышпас арга-биле колдуунда-ла ажылын хынаар деп турар кижилерге боттарынга тургустурар. Оон түүнелиниде ёзу барымдаалаан бижилгелер, а чамдыкта, Ф. Э. Дзержинскийниң чугааланы-биле, «мергежилээн мегелээшкиннер» тыптыр. Ындыг бюрократызыг хажыдыышкынар-биле шиитпирлиг демисежир херек.

Яңзы-бүрү хынаалдаларны дүүштүрер талазы-биле улусчу контрольга дуаа чедирери база артык эвес боор. Амдыызында бо талазы-биле дүүшпес үүлдер, ужу-бажы билдинмес чоруктар ам-даа хөй. Заводтан бир комиссия чоруп четтикпейн турда, ынаар база бир комиссия далажыптар, а оон соон дарый үшкүзү база-ла бо кээр. А шуптузу чаңгыс-ла од айтыыр дээш келир. Ындыг чорук күш-ажылчы коллективтери шугулдадыр, оларның ажылына шалыктаар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ревизиялларны организастаарын чурумчуды эргежок чугула. Ол чорук хинаттырың база хынап турарларын-да база харысалгазын база бедидер болгай.

Ниитизи-биле чугаалаарга, партия болгаш совет органнарның эргежок чугула деткимчезин болгаш дузазы турда, бистиң улусчу контролювус күрүне аппарадының ажылын эжижидеринге хөй чүүлдерни кылып болур, эштер. Маңаа ёзу барымдаалаар хөй доктаал, саавыыр үндүрер, ажыл чылзыр чоруктар турбазын дээш хойну кылып болур.

Ам база бир чүүл дугайында—улусчу контролёрларга, оларның шүгүмчүлелдеринге болгаш саналдарынга оларның хынап турарларының хамаарылгазының дугайында чугаалаайн. Албан-дужаалдыг кижилериң барык шуптузу, силер оны билир силер, улусчу контролёрларның хынаалдарын болгаш түүнелдерни, сүмелерни принципиалдыг, бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле хүлээп ап турар. Ынчадзажок, ол дугайында силер база билир силер, улусчу контролёрларны, чымчады чугаалаарга тоовас, оларның сүмелерин боттарының ат-алдарынче халдаашкын деп көөр чыгыы ындыг ажылдакчылар база бар.

Ол дээрге бистиң партийжи туружувуска дүүшпес чүүл-дүр. СЭКП улусчу контроль органнары бистиң ниитилеледиг эргежыктарынга чөрүшкек бүгү чүүлдерге, ол эргежыктарга хоралыг кылдыр, хоойлу барымдаалавайн хөделир кандыг-даа семээшкиннерге удур шиитпирлиг демисежирни чедип ап келген болгаш чедип алыр-даа апаар. Ындыг семээшкиннер каяа-даа тыптып келзе, од кымдаа-даа үнүп турары хамаан чокка аңаа удур демиселге эң көскү роль улусчу контролёрларга хамааржыр. Ол рольду олар кажан-даа төлептин-биле үлередиг дээрзинге идегелди үлеред-рин ч-пшээрен көрүнер.

Хыналда албаны оңзагай хевир-шинчилиг болгаш тускай дадгыышкынныг кижилериң киржилгезин негээр. Олар ажыл-агыйжы көрүнгүрү-биле, ажыл-хөрекке ханы сайгарып кирер арга-шинээзинбиле, хөректорни бүгү талалыг, шыныг, туулунга чедир сайгарары-биле ылгалып турар. Кандыг-даа баш удур буруудадыр бодалдыг чорук, бодун тогдунар, хоолуургаар чорук оларга турбас ужурлуг.

Улусчу контролёрлар берге байдалдарга таваржы бээр-ле болгай деп чамдыкта бодап кээр-дир мен, эштер. Чижээ, хыналда эрттирерге администрацияның адынга шыңгыы буруудадыышкынарны кылыр материалдар тыптып келир. Бодунуң даргаларынга таарымча чок шинчилиг шүгүмчүлелди кылыр аңаар үе турун кээр. Канчаар-даа алырга бо чорук коргуш чок диди, быжыг туруштуг болуруи негээр. Чүүү-даа хөрекке албас кижилериң кайы-бирээзи: сен үүдеп арта берген сен дээн чижектиг бак сагыштыг айтырыы-биле дээз шаптарга, ол шыныралар чокта чүве бүтпес.

Улусчу контролёр кажан-даа, каяа-даа, кандыг-даа байдалдарда демиселчи-дир. Ол чаныш-сыныш чок демиселчи боон артсын! (Адыш часкаашкыны).

Эргим эштер, партия силериңң өндүр улуг, хүндүлүг болгаш кончуг чугула ажылынарны бедиг-биле үнелеп турар болгаш бистиң мурнуусталы турун турар болгаш даарта-даа тургустунар харысалгалыг сорулгаларны шиитпирлээриңе улусчу контрольдуң күжүнге, оон дузазынга быжыы-биле бүзүреп турар деп, силерге бүзүредип чугаалаар бодаан мен. (Дириттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

ЧАА ДЕЛЕГЕЙНИҢ ТУҒУ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилеяниң Күрүне тугу болза үстүү булуңунда, тук сывының чанында, алдын кадыыр болгаш маска база оларның кырында алдын шыйыг-биле хаажылаан беш-адыр сылдысты дүрзүлээн дерт булуңнуг кызыл пөс болур. Туктуң калбааның узунунга хамаарылгазы — 1:2 болур.

(ССРЭ Конституциязының 170 үүлү).

Кызыл туктуң төөгүзүнүң дугайын, совет кижилериң ол кызыл тукту тудуп алгаш, революция, хамааты болгаш Ада-чурт дайынларының үезинде, тайбың тургузуушкун чылдарында ылган маадырлыг чоруктарының дугайын ССРЭ-ниң Революция музейинде чыттан туктар чугаалап турар. Ында ийи муң хире тук бар.

...Россияга бир-ле дугаарында кызыл тук 1861 чылда кинский бергей. Крепостной эргеин дүжүрүп турган хүнверде. Пенза губерниязының чер-даа, хосталга-даа албаан тараачылары турда халышкан. Чембар уезданының суурларын дургаар узуп сыпта быжыглаан кызыл туктуг терге чорун турган. Ол кыйгылыг кызыл тукту бежен муң тараачынар эдерген, олар Кандиевка суурга чыгып, паарап кылып алган. Ынчалза-даа тура халышкын бастырган. Ам Кандиевкада турасхаал бар, ында хаанның эрге-чагырганга удур демиселге кызыл тукту Россияга бир-ле дугаарында көдүрген кижилериң аттарын сиилбээн.

Кызыл тук ажыл соксаткан ажылчыннарның маёвкаларынга болгаш митингилериңе кинскип турган «Князь Потёмкин-Таврический» деп броненосецтиң тура халышкан далайжылары царизм-биле тулчуушкунче кызыл туктуг киргеи. Кызыл Пресниың маадырлары кызыл туктуг дайылдажып турган. Большевиктер партиязы 1917 чылда кызыл туктуг тиилээн. Музейде салдынган ыдыктыг чүүлдериниң аразында Кышкы ордуну штурмнаарда Центробалтфың далайжыларының тудуп чоравны тук база бар. Двинажы солдаттарының туу база бо. Оны Бутырка кара-бажыңында кызыл хөлеңдеп кылган болгаш «Бүгү эрге-чагырганы Советтерге!» деп пөс үжүктерни илген. Ол тукту туткан революсчу солдаттар сөөлүнде кээ Москваның кудумчуларынга юнкерлерге удур тулуп, Кремльдя штурмнаан турган.

Улуг Октябрьның тиилелгезиниң соонда Кызыл тук аныяк Совет Республиканың күрүне тугу апарган. Баштайгы үеде ол «РСФСР» азы «Россияның Социалистиг Федеративтиг Совет Республиказы» дээн алдын бижиктерлиг кызыл тук турган.

Туктуң чуруунуң автору С. Чехонин оны ниитизи-биле онзагай, эки кылган. Ынчалзадаа чаражын бодааш, бижимелди славян үжүктер өттүүдүр кылганындан ол арай тода эвес болган.

Туктуң даштыкы хевириниң дугайында айтырыгны калбаа-биле чугаалажып турган. Тукта бижимел орнунга тайбың күш-ажылдың болгаш бистиң чуртувустуң ажылчы чонарының бүзүлбас чаңгыс эвиниң символу — Кадыр болгаш Маска-биле солууру чугула боор деп парлалгага саналдар үнүп турган. Ындыг эмблема 1922 чылда тывылган. Ам тукка делегейниң ажылчы чонарының боттарының эргелери дээш демиселин айтып турар кескү символ негеттинип турган. Ол бешадырлыг сылдыс болган, ол дээрге ажылчыннарның интернационалчы армиязы, оларның шиниг хөрөө тиилеттирбес база бүгү-ле беш дипке тайбын, хосталга, социализм болгаш коммунизм тиилен үнер хүн келир деп чугаалап турар.

Шак-ла ындыг хевирлиг кылдыр —кызыл тук, кадыыр болгаш маска, беш-адыр сылдыстыг — ССРЭ-ниң Күрүне тугу 1924 чылдың ССРЭ Конституциязында бадылаттынган. Сөөлүнде аңаа чүгле ийи тодаргайлаашкынны немээн: туктуң өңү чүгле кызыл болур, а хевири чүгле талалары бирээ биле ийи хамаарылгалыг дерт булуңчук болур деп доктаатган.

Чылдар эртип турган. Экономикага, культурага, эртемге көстүп көрбээн тиилелгелерни чедип алган бистиң чуртувус социализмниң черде күчүлүг шивээзин апарган. Бистиң тугувус ол тиилелгелериниң символу болуп, Магнитка болгаш Днепрогэс кырынга, Парижке бүгү-делегей делгелгезиниге болгаш Сочуу полюска чоргаар кинскип турган.

1941 чыл. Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Фашистер каяа-даа бир-ле дугаарында кызыл туктарны дүжүр соп, узуткан турган болгаш ажылчынар болгаш тараачынарның эң баштайгы күрүнезиниң кырынга өлүмүүн кара кас демдээн көдүрер бодаан. Ынчалза-даа эжелеткен хоорайларының, суурларының кырынга безин, партизан штабтарынга кызыл туктар кинскип турган.

Совет дайынчылар дайынчы туктарны камгалап тура, кайгамчык маадырлыг чоруктарны кылган. Хосталган хоорайлар болгаш суурлар кырынга бистиң чүс-чүс, муңмуң туктарывыс астынып турган. 1945 чылда оларны Европаның хосталган чурттарын таварты тудуп эткен болгаш Тиилелгениң Тугу рейхстаг кырынга кинский берген.

Бистиң Төрээн чуртувустуң делгемнериниде — Карпаттардан Чукотка чедир, мурнуу кызыгаарлардан соңгу далайларга чедир — улуг тургузукчу ажыл чоруп турар. Совет кижилерни ажылга болгаш демиселге улуг ленинчи тук—ССРЭ-ниң Күрүне тугу хейаът кинрип турар.

...ССРЭ-ниң Күрүне тугу... Ол — бистиң төөгүвүс, бөгүнгү хүнүвүс, ол—келир үеде тиилелгелеривистиң үндезини, бистиң чүрээвистиң кезии.

Делегей ареязында ол шагда-ла часкаан эвес, ол социалистиг дем каттыжылга чурттарының туктары-биле кады. Кызыл өң колониалдыг, империалистиг дарлалдан хосталган дыка хөй чурттарның туктарында кол символ апарган. Делегейниң ажыл

Дээди шынның хоойлузу делгерел тур

ДЕМ ЧАҢГЫС БОЛУРГА

Депутатка сөс

«Депутаттар дээрге улус депутаттарының Советтеринге чоннуң бүрүн эргелиг төлөлекчилери болур. Депутаттар Советтерниң ажылынга киришпишаан, күрүне, ажыл-ажыл болгаш социал-культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлеп, Советтерниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын организастап, күрүне органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылын контрольдаарын боттандырып турар».

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 103-КҮ ЧҮҮЛҮ)

Ажыл-иживисти багай эвес диртин, мактады бөөривиске чоргаарланыр бис. Ону чүгле төлептиг ажыл-биле чедип алыры. Маңаа чүнү-даа мурнай, ферманың саанчыларының, кадарчыларының демниг ижин айтыксаң турар мен. Демнигде күштүг дээр болгай. Бистинде шынап-ла ындыг, ажыл дээнде, олут олурарлар эвес. Ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп турар мурнакчылар дөргүнчүлерниң аразында эвээш эвес. Саанчыларның, кадарчыларның, бызаа ажаакчыларының аразындан 10 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атка төлептиг болган, ол ат дээш 4 кижи туржуп турар. Чижээ, саанчылар — бүдүрүлгенин хоочуну. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Д. Д. Ондар, мүнакчыларывыстың бирээзи Ш. У-С. Куулар, кадарчылар Б. Сат, К. Монгуш болгаш оон-даа өскелериниң ажылы өскелерге үлегерлиг. Олар — аныяктарның хүндүлүг дагдыныкчылары. Чаңгыс бүдүрүлге чериниг турумчуп, үре-түнелдиг ажылдаарының үлегер-чижээн олар аныяктарга көргүзүп келгеннер. Хоочун эш-өөрүнүң арга-дуржулгазынан өөренип, ажылы эки диртин турар аныяктар база эвээш эвес. Аныяк саанчылар Н Куулар, М. Монгуш, Э. Сат олар боттарынга быжыглаан саар 20—20 баш инээнден хүнде сүт саап алыр уужурлуг даалгазын эки күүседип турарлар. Эр-саанчы Мөнгүн-оол сүт болза хөрээженнерден дудаар эвес. Тос айның хуула планныг онаалдазын ол сес айда-ла 117,2 хуу күүседипкен. Надежда база тос айның 111,1 күүсеткен. Э. Сат эки ажылы-биле Москвада УАЧД-ге бо чайын четкеш келди. Ферманың коммунистери аңаа бөөрелдя илередип, партия кежигүнүнге кандидат кылдыр чоокта хүлээп алган. Алызында барып, хоочун эш-өөрүнүн орнун солуур төлептиг салгал өзүп одурарынга чоргаарланыр бис. Эрткен ажыл-агый чылының түнели-биле фермадан беш саанчы совхозтуң өске мурнакчылары-биле казы халас путёвка-биле база Москварга чедип, УАЧД-ни барып көөр аас-кежиктиг болдувус.

Эки ажылдың үндезини чүдел деп айтырыг тургустунуп келзе, күш-ажылы шын организастаны-биле, күш-ажылдың бижыг сагылга-чурумуби-биле тайылбырлаар бис. Бо айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээринге ферма тургустунган депутаттар бөлүүнүң кириштирип турар үлүү улуг. Мээн удуртуп турарым бөлүкте үш депутат, ийи актив бактаап турар. Бөлүктүң ажыл планында саанчыларның ажыл-амыдыралы-биле, күш-ажылдың сагылга-чурумуу, продукцияның шынарын бедидери-биле холбашкан айтырыглар чугула черни эзлеп турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш кадрларны ажылга быжыглаар, мурнакчыларның арга-дуржулгазын өскелерге тарадып пептеп-дир айтырыгларны депутаттар багай эвес шиитпирлеп турар. Оон түнели көскү. Ажылдан үнер-кирер чорук бисте барык чок деп болур. Күш-ажылче базымын маңаа эгелээн, намдары бо коллектив-биле тудуш кижилер бисте хөй. Саанчылап, кадарчылап келген аныяктарны өөредириче, оларны ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, ажылга оларны ижиктирип быжыглаарыне кичээнгей улуг.

Саанчыларның амыдырал байдалын экижидериче угланган үүлдер эвээш эвес кылдынып турар. Чээрби ажыг чыл иштинде бо фермага саанчылап келген болгаш, ферманың хогжүп, быжыгып келгенин эки билир мен. Мында ылангыя сонгукчуларның чагыглары-биле хөй үүлдер кылдынган. Аныяк Хөндергейнин Улуг-Каҗ-Аксында чайлаавысты ап көрээлинер. Саанчыларның ажылдап чурттаарынга таарымчалыг бүгү үүлдер тургустунган. Ферманың чайлаанда 32 орунуг ясли-сад ажылдап турар, чүпар-бажын, кызыл-булун — бистин ажыглалывыста. Бо үүлдер база-ла сонгукчуларны депутаттарга кирген чагыглары ёзугаар кылдынган. Ферманың ишчилериниң уругларынга суурга 50 орунуг ясли-садты тудуп, ажыглалга киргениниң ындыг-ла үр ve эртпээн. Саанчылар дыштанылга хүнүг болзун дээш, чеди саанчыга бир саанчыны артыкка быжыглаан. Ынчангаш олар график ёзугаар солчуп, дыштанып турарлар. Ол ада-нелериниң школа-биле харылзажырынга, уруглар кижизидилгезинге таарымчалыг байдалды тургузуп турары билдингир. Хөй кезивис хуулда дузалаал ажыл-агыйлыг болгай, ажылдан хостуг үезин аңаа база эрттирер апаар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, таарымчалыг ажылдаарынга, чурттаарынга бүгү-ле байдалдар фермада тургустунган.

Кады ажылдап турар эшөөрүмнүң дугайын, оларның ажыл-амыдыралын Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур чугаалаары өөрүнчүг. Бо чылдың тос айларында багай эвес ажылладывыс. Ам кол сорулгавыс — чайгы саалда үезиниде көргүзүглеривисти бар арга-курлавырларны ажылап турган, кышкы үеде кудулатпазы. Мал чемин четчири-биле белеткеп ап, планывысты ажыр күүсеттивис. «Совет Тыванын 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг шалыпчы күш-ажылдың эвлүүзинге идепкейлиг кирижин турар бис. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң комсомолчу-аныяктарының Дөргүн сут-бараан фермазының ишчилери шак мынчаар ажылдап турар.

А. МОНГУШ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, ферма эргелекчизи.

Эргелеривис

ҮЛЕГЕРИН КӨРГҮСПҮШААН

АЖЫЛЧЫН КИЖИ дээш сагыш салыышкынга харыы кылдыр эки ажылдаары — бистиң хүлээлгевис. Бистиң чуртта ажылдаарынга таарыштыр бүгү байдалдар тургустунган. Эки чурттаар диве, эки ажылдаар дээри черле шын. Ажылы-биле кижи алдар-атты чедип алыр, аас-кежиин тывар.

Мен харылзаа автобазазында үжен чыл ажылдап келдим. Чоларчының ижинге чанчыккан болгаш бодумнуң эвээш-биче-даа бол дуржулгамны аныяк өскенге дамчыдып чоруур-дур мен. Почта сөөртүлгези эң харыысалгалыг дээрэн билдингир. Чагааларны, посылкаларны үезиниде хереглекчиге чедирери бистен негеттинин турар болгай. Ынчангаш машиналарның турушкунун болдурбайн, чүүк сөөртүрүүнүң планын ажыр күүседирин бистиң чоларчыларывыс хүлээнген. Олар тос айларда багай эвес көргүзүглерни чедип алганнар.

Мен коммунист кижи болганымда, өскелерге үлегерим көргүзер үжурлуг мен. Амгы үеде мен 1985 чылдың чеди айларының планын күүседип доостум. Бо чылын 449 литр бензинин камнап алдым. Өске-даа эш-өөрүм юбилейге уткуштур хүлээнип алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин база күүседипкен.

Кызымак ажыл-ижи-биле кижи эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алыр, Мээн, бөдүүн ажылчын кижиниң, ажылижин партия, чазак бедиби-биле үнелеп, орден-хавыяа-биле шаннаанынга өөрүвес аргам чок. Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле, «Күш-ажылчы шылгарал дээш», «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медальдар-биле шаннаткан мен.

Эң-не чаагай эрге—ажылдаар эрге. Ону ССРЭ Конституциязының 40 үүлүнде мынча деп айткан. **«ССРЭ хамаатылары ажылдаар эргелиг. Тодаргайлаарга күзелчүткүлүнге, арга-мергежилинге, профессионал белеткелинге, билинге болгаш нитилелдин хереглелдеринге дүүштүр... күрүнеиин тургускан эң эвээш хемчээлден кудулавас төлевирлиг магадылаттынган ажылды алыр эргелиг».** Бо дээрге кижи дээш сагыш салыышкын-дыр, ынчангаш чонум дээш, Төрээн чуртумнуң бурунгаар депшилгези дээш шудургу ажылдаар мен.

С. МЕДВЕДЕВ,

Харылзааның бүдүрүлге-техникиг эргелелиниң автобазазының чоларчызы.

Хүлээлгелеривис

КҮЗЕЛИМНИ ЧЕДИП АЛГАШ...

КИЖИНИҢ хүлээлгези. Хамаатының хүлээлгези. ССРЭ Конституциязы кижиге калбак эргелер-биле чергелештир хүлээлгелерни база онааган. Хамааты кижи Төрээн чуртунга, төрел чонунга ак сеткилдиг бараан болур хүлээлгелиг.

Ортумак школаны Мугур-Аксынга доосканым соонда Томскиниң медицина институдунче күштүг күзелим аайы-биле кирген мен. Каш чыл мурнунда онуу дооскаш, төрүттүнген бүлүүм — Мугур-Аксынга чедип келген мен. Тыва АССР-ниң Калык камгалал министерствозу-даа мени бөөр чоруткан.

Он чыл дургузунда школага, оон медицина институдунга күрүнеиин халас өөреткеннің чажыын чандырып, өрени төлөөр чем келгенин ынчан билген мен. Аңаа хөй чүве негеттинмес, чүгле шилип алган мергежилинге хандыкшыыр, чонга төлептиг бараан болур херек. Мактаныпканчаар, чаңгыс чер чурттугларымның идегелин шынзыктыгар дээш бүгү күжүмнү, билимни бараалгадып чор мен. Районнуң ишчилериниң кадыкшылы дээш Тоолайлыгның сыннарынче, Кашпыымда ховуларынче, Каргы хемнин бажынче изигде-даа, соонда-даа чоруптар ужурга таваржып келдим. Узун оруктуң эртип чораан кадыын камгаалап алганым кижилериниң өөгүшкүзүн көөрү — менээ эң үүг аас-кежиин.

Бо ажылдан келген чылдарым дургузунда дыка хөй кижиниң кадыын эжиргиринге, оон аас-кежиктиг амыдыралче эглип кээринге салыыкынны киргеп мен. Ылангыя бичин уруглар эмнээринге мээ дорт киржилгем херек, чүге дээрге, мөнгүн-тайгажыларга, база улуг байырлал. Улуг Совет Эвилелициң акы-дуима өг-бүлезинге катыышкан Тыва республиканың оолдар-кыстары чурттун кайы-даа өөредилге черинге болуунуң күзелин ёзугаар кирип турар-дыр. Бистиң бичин районувуста безин ындыг специалистер дыка хөй. Чамдык харын мергежилинге шынчы эвес, ак сеткил-биле ажылдавас кижилер тургулаары хомуданчыг. Ындыглар эргелерин дыка эки билир, а хүлээлгелерин уттуп алган болуру таан чаржыныг. Кижи хүлээлгезин күүседип билир херек.

З. ДОНГАК,
эмчи.

Мөнгүн-Тайга район.

ДЭЭР АЯС ТУРЗУН ДЭЭШ

ШЕРИГГЕ албан-хүлээлге эрттирер дугайында кыйгыртыышкын алган хүнүмден бээр барык ийи чыл чоокшулап ор. Удавас халажып чанар мен. Мындыг үе шериг кижиниң сагыш-сеткилинге дуврениг-даа, өөрүнчүг-даа боор-дур.

Совет Армияның хүрээлениге шериг албаны эрттирип келген баштайгы үеримде хонук санап, чанар үем кажан келир өрги деп пат-ла турганымны чажырааш канчаар. Чоорту шериг амыдыралче шыныып. ССРЭ Конституциязының 31 үүлүнде **«Социалистиг Ада-чуртту камгалаары күрүнеиин эн чугула хүлээлгелеринге хамааржыр болгаш бүгү улустуң херээ болур»** дээш одуругларның долу утказын билип. Төрээн чуртумнуң мурнунга ыдыктыг хүлээлгемни болап келген мен.

Ол ышкаш Совет Армияның хүрээлени — бижыг найыралга дадыктыраа чер болду. Мурнунда чүгле сураан дынаваным республикалардан, областардан келген оолдар-биле чаңгыс дайынчы соруга күүседир, иштин-хөөнүн чугаадажыр аас-кежиинге база таварыштым. Ындыг эш-өөрүм кезээмде эмгежок. Биче сержант Александр Чечеткин, аңаа дайынчы Игорь Туденов дээш дыка-ла хөй эштерлиг мен.

Дайынчы - албан-хүлээлгени доосканы, чамдык хостуг шактарывыста кызыл-булунга чыглып келгеш, аал-оранывыс, ажыл-иживис дугайында хөөрежир бис. Бистиң камгалап турарывыс тайбың иживис шынап-ла кайгамчык-тыр. Аал-оранывыстан келген чагааны бир демниг номчуур бис. туттунган бажын бүрүзү, сагдыпган литр сүт бүрүзү, кестинген килограмм тараа бүрүзү, социалистиг чарыщка тиилекчи бүрүзү бистиң сагыш-сеткилиивисти өөртүр.

Ол бүгү чеднишкиннер улам элбек болзун дээш тайбының камгалаар ужурлуг бис. Ол хүлээлгевис дайынчы бүрүзүнге билдингир. Оны ак сеткилдиг күүседип, Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур салбырлар аразында калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, аңаа тиилекчидаа болуп турар бис.

Төөрүттүнген черим — Красноярск край. Удавас халажып чанар мен. Ынчалза-даа шериг албаны эрттирген Тыва республикам, кады турган өөрүм менээ эргим. Оон чарлыры бодап ээрге сеткил кударай бээрин чажырбас мен.

Тайбың ишти каяа-даа кылырга дөмей-ле. Аал-оранымга-даа ажылдап болур мен, катап Тывага-даа чедип кээп болур мен. Ол келир үениң төрээ. А амдыызында Төрээн чуртту камгалаар ыдыктыг хүлээлгемни хуусааныы сөөлгу шактарынга чедир бүгү негелде ёзугаар күүседир — сорулгам ол. Ынчан дээр кезээде аяс турар.

Н. ЕФРЕМОВ.

Я кезектин дайынчызы, дайынчы болгаш политиктиг белеткелдин тергиини.

КИЖИ БҮРҮЗҮНДЕН ХАМААРЖЫР

НИИТИНИҢ малынын баш саныын өстүрери, оон продуктулуун белдери — мал ажылында хаара туттунган кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур. Оуу бистиң «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан сут-бараан фермазының саанчылары, инек кадарчылары, бызаа ажаакчылары тергини эки билип, салган сорулгазын чеднишкиниг күүседир дээш ажылдап турарлар.

Бо хүннерде бодум үжен ажыг бызаа ажаап турар мен. Оларның ниити байдалы, дергилдези эки. Бызаа бүрүзү хонукта 500 грамм дезинин немээр ужурлуг, планым ындыг. Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур ону ажыр күүседир деп хүлээлгени алган мен. Ону ажыр ортумаа-биле 550—600 грамм чедирип турар мен. Ол дээрге ССРЭ Конституциязында айытканы —хамааты кижиниң хүлээлгезин чеднишкиниг күүседип турарым ол. аңаа чоргаарланыр мен.

Фермада хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар өскедаа кижилер барын айтыр апаар. Чижээ, Фаина Хуна биле Уйнук Сарыг-оол олар база планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Ындыг-даа болза, бызаларын өлүп хораар чоруу фермада ам-даа бар. Ол дээрге чамдык ажаакчы-даа эштерниң, түскай эртемниглериниңдаа харыысалга чок чоруунуң түнели-дир. Кижи бүрүзү бодунуң хүлээлгезин долу негелде ёзугаар күүседир болза, ажыл-агыйга четпестер турбас ийик.

Ч. КЫРГЫС,
бызаа ажаакчызы.

Улуг-Хем район.

ИДЕПКЕЙЛИГ АНЫЯКТАР

«Улуг-Хая» совхозтуң салбыры — Арыг-Бажы суурнуң аныяктары Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур күш-ажылчы эвлүүзинге идепкейлиг киржип, боттарының даанган ажылынга болгаш хөй-ниити хүлээлгелеринге ак сеткиллиг чоруун көргүзүп турарлар. Олар улус ажыл-агыйының ол салбырында бар адырларда хаара туттунганнар.

Арыг-Бажында хөй-ле аныяктарлыг коллектив — садыг четкизи. Оларның аразында Чечек Сулаатай, Людмила Шангыр-оол олар боттарының даанган ижинге кызымак чоруун көргүзүп, чаңгыс чер чурттакчыларының хүндүткелин чаалап алганнар. Олар садып алыкчыларга эптиг-эвлдек, оларның чагыгларын бүрүн күүседир дээш шудургу ажылдан турарлар.

Бо хүннерде ол кыстарның ажылдап турар магазининге кире бээр болза, арыг-силиг, Совет Тыванын 40 чылынга, ССРЭ Конституциязының хүнүнге тураскааткан лозун, плакаттар астынган. Бараанларны делген салганы көрүүтүг. Черле ынчаш садыглаашкын культуразын сагып турары эки.

Мындыг аныяктар чаа салгал дээш чоргааралды болдурар, олар Арыг-Бажында-даа, «Улуг-Хая» совхозта-даа онон. Оларга өскелери деңнежин, амыдыралга, хөй-ниити ажылынга үлегерин эдерип турары өөрүнчүг.

Ф. КЫЛЫН-ООЛ.

ӨРГҮН ЧОНУМ АЧЫЗЫНДА

ССРЭ Конституциязының байырлалы келирге, ол Үндезин Хоойлунуң совет кижиге берип турар үүлдерин, оон ачызында аас-кежиктиг, тодуглаа чурттап чоруур хамаатыларның дугайында бодап кээр.

Совет эрге-чагырганың, социализмниң чаалап алышкынныңның берген эргелерин удавас 40 харлаан Тыва республикавыстың хамаатылары база ажыглап турар. Оон чижээнге бадимнуң амыдыралымны каксы-даа бол, чугаалап көрейн.

Бистиң өг-бүлевистиң уруглары сес кижи —дөрт оол, дөрт кыс. Улуу-ла мен мен. Ачаавыс 1977 чылда чок апарган. Аваа аарыг арткан. Ынчан мээн мурнумга берге айтырыг тургустунуп келген. Ларыг кижини канчап азыраарыл, хөй дуңмаларымны канчаар мен?

Кижиге «чону чоорган—хөйү хөйлеп» болур деп үлегер домактың шыннын ынчан билгем мен. Бистиң чурттап турганывыс Хут суурнуң орус, тыва чурттакчылары чагыг-сумезин берип, бар-ла шаа-биле дузалап келгеннер.

— Аныяк кижи-дир сен, эртем-сургуул база херек болгай. Дуңмаларыңны школа-интернатка тургузып каг, бодуң өөренип ал—деп. Кошкарова угбай бир хүн менээ чугаалаан.

Ол угбайның сумезин ёзугаар бир хүн район төвү — Туранга келген бис. Танырбилир улузувис бар-даа болза, оларга баарындан эпчоксунгаш, аалчылар бажыңынга келдивис. Ырак черден келген, өскус-чавыс, аарыг-аржык бистерни гостиницаның ажылдакчылары база-ла орус, тыва угбайлар дыка-ла эптиг-эвлдек хүлээп ап, хос оруннар барык чокта безин аңаа чурттап турган кижилерни ол-бо сайгара хиваап турган, бисти аңаа чыттырып каан. Харын аваавысты безин дораан эмчиге чедиргеннер, ак халаттыг, ак сеткилдиг эмчилер ону база-ла эптиг-эвлдек хүлээп алганнар.

Биш-Хемниң райкуусун апарадында база интернационалчы ажылдакчылар хөй. Оларның кайызынга-даа бо талазы-биле айтырыгны тургузуг чеде бээривиске, шуптуу-ла бисти эң кижиг хүлээп ап, дыңнап, кирер-баар черлеривисти айтып берип турганнар.

Ат-сывын билбезим, аңы-бажын мурнунда көрбээним, таныыазын кижилер бистиң бевгедеп келген байдалывысты сеткилиниң хамыындан билип, школа-интернатка өөренир, уруглар бажыңнарынга кирер дуңмаларымны эргежок чугула документилерни дораан бевгеннер Оон тиржик оларны Кызылга чедиреринге чарыгдаар акша-төгерикти безин бердилер.

Удаваанда Кызылга чедип келген бис. Найысылалга дуңмаларымны хайгаараарынга таарымчалыг байдалды дилеп эгелээн мен Ол тыылган. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому чаагайжыттынган чуртталга бажының база берди.

Кызылда ужудукчу акым болур М. Оруспай чаавам Салинаа олар арга-сумезин кадып, бажың-баллаадынга тургузуп алгаш, ажылдадып турган, олар ам-даа меңээ, дуңмаларыңга чагыг-сумезин берип чоруурлар.

Аваам база каш чыл мурнумда чок апарган. Ону сөөлгу орукче үдээн соонда өскүс чеди дуңмаларым-биле кады артып калдывыс. Ынчалза-даа чонум, күрүнеи бисче ада-ие ёзу-биле көрүп келген. Азырадыкчызын оскунган дээш пенсияны-даа тывыскан, школа-интернатка дуңмаларымны тургузуп, ийик-хеп, аъш-чем биле халас хандырып турган.

Ам дуңмаларым өскен. Гена — Тыванын көдээ ажылдагый техникумунуң сургуулу, Юра — Совет Армиянын хүрээлениде хүлээлгезин төлептиш-биле эрттирип турар, ол дугайында кезектиң командириниң бижээн чагаазы бадыткаар. Төлептиг дайынчыны өстүрүп-кижизиткени дээш өөрүп четтиргенин меңээ илереткен болду. Ол одуругдардан характарым чаштары текстүп келген. Командириң өөрүп четтириишкини чүгле меңээ хамаарышпас дээрзин маңаа чугаалаар апаар. Ол Биш-Хемниң, Кызылдың, бүгү Тыванын, Төрээн чурттуң чонунга өөрүп четтиргенин илередир ижурлуг. Юраны хөй националдыг чону, Ленинчи комсомол кижизиткен. Дуңмам ол бүгүнү тергиин эки билип, төлептиг бараан болуп турарынга чоргаарланыр мен.

Каш чыл мурнунда уруглар садынга барып турган дуңмаларым ам школада, өөредилгези багай эвес. Ие-чуртунуң, чонунуң сагыш салыышкынынга бүргеткен ол чаштар өскүс-сүревейн өзүп орарлар. Олар өзүп кээрлер. Төрээн чуртунга төлептиг бараан болурлар. Кым-даа аңаа бүзүрээр.

Аваам чок апаар бетинде «Силер дээш сагыжым ажык, күрүнеңер, чонуңар силергге дуза болур, а шаанда ындыг эвес турган» деп чугаалап чыткан чүве. Шынап-ла ындыг эвес болгай. Шаанда өскүс-чавыс тыва кижи дээш кандыг төжай, кандыг бай сагыш салып чораан деп!

Бо бүгү Улуг Ленинниң өөрединиң, Улуг Октябрьның чаалап алышкынының түнели-дир. Ол өндүр улуг чаалап алышкынның аас-кежиктиг амыдыралынче шынныккан, орус болгаш өске-даа хөй национадлыг чонуң дуңмазы тыва кижиниң кежик-чолудур. Ол дээш Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтиргенимни илеретпес аргам чок.

Л. АНЧЫ,

Кызыл хоорайда албан-хаакчы.

ЧУРТТАЛГА ШӨЛҮН МАГАДЫЛААН

ХҮНДҮЛҮГ ДЫШТАНЫЛГАЖЕ үнгенимден бээрэлээн каш чыл эрткен. Бо үениң дургузунда чогум ажыл чок олуруп келбедим, хөй-ниити даалгаларын күүсеткеш, чамдыкта аажок турып могапкан, ынчалза-даа хүннүң халас эртпээнинге өөрээн чаныр келир мен.

Кежээ келгеш, дыштанып олура, чагыткан солуннарымны номчуур көөр мен. Бистиң чуртувуста, республикавыста күш-ажылчы чеднишкиннер кижиниң сеткилин өөртүр, аңаа чоргаарланыр. А даштыкыда болуушкуннарның чамдыктары кижи хөөнүнге дыка эпчок. Ылангыя капиталистиг күрүнелерде өөделиг чүве чок ийин, үргүлчү дайын-чаага белеткеним, өске чурттарның чонун кулданыры-биле чүткүп, ёра чок политиканы чорудуп турар.

«Эн-не бай, шыырак бис, бистиң чуртувуста демократия эн-не шын» деп чулчураан Барыын чүктүп чурттарында бөдүүн ишчи кижилер ажыл дилеп, чурттаар чер чок товаан чоруурун бижип-даа, чуруундаа тырттырып каан чоруурдур. Хоорайларның кудумчуларында, тротуарлар кырында хонуп-дүжүп, оон дээре дээрге подвалларда чурттап турар кижилер база эвээш эвес. Ында демократияның «шыныыы» ол бе? Ол бүгүнү болап, көрүп келгеш, шынап-ла кайгамчык чуртта, шынчы Хоойлуда чурттап турар улус-тур бис деп болап кээр сен.

Кызылга дыка аныаамда келген мен. Ажылдаары-биле келген специалиске баштай чурттаар шөл тып берген. Баштай ыяш одаар казанакка чурттап турган бис. Оон наисылалга кран ажыдарга-ла соок суг келир бажыңнар туттунарга, биске база оон квартира үндүрүп берген. Аңаа дыка ур боллувус, оон аалым иштп Оюн Дюкчүмеевна-даа, бодум-даа пенсияже үндүвүс. Ам назы-хары четкен дээш күрүне биске халас пенсия берип турар.

Каш чыл мурнунда хоорайның төвүнге изиг, соок суглуг чуртталга бажыны ажыглалга киреге, бистиң амыдырал байдалывысты улам экижидери-биле оон квартираны база берген. Ам ында чурттап ор бис. Бо дээрге, Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижи дээш сагыш салыышкынының бадыткалы, ССРЭ Конституциязының 44 үүлүнде **«ССРЭ-ниң хамаатылары чуртталга бажыны алыр эргелиг. Ол күрүне болгаш хөй-ниитиниң чуртталга фондузун халбартыры болгаш камгалаары-биле... бажыңнарны чаагайжыды тудар тудуг программазының боттанып турарының хире-чергези-биле берип турар чуртталга шөлүн хөй-ниитиниң контролюн ёзугаар чеп хуваары-биле... хандыртынар»** дээн одуругларның боттанышкыны-дыр.

В. БЮРБЮ,

персоналдыг пенсионер.

ЭРТЕМНЕРНИ НОМДАН ТЫВАР

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА, бистиң республикавыста кандыг-даа мергежилдиг кижилери бар: ужудукчу, инженер, эмчи... Оларның кандыызы-даа угаан-бодал эртинезин чыып алырынга кажан-даа чажам дивес: библиотекаларга, номчулга залдарынга болгаш өске-даа культура албан черлеринге ном магазиннеринге четкилеп кээр. Билиглерже чүткүл — совет кижиниң амыдыралының онзагай хевири.

Чурттакчы чоннуң ол негелдезин хандырар дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бүгү-ле үүлдерни кылып турар. Бистиң республикавыста безин библиотекалар, номчулга залдары дыка хөй болгай. Олар күш-ажылдың кижизиниге бараан болуп турар. Угаан-бодал эртинезин чыып алырынга хандыкшылдыларга оларның эжиктери кезээде ажык.

Партияның сөзүн массаларга чедирер, оларның төлептиг мөзү-шынарын хевирлээр, билиглерин немээринге салыышкынын киирер хүндүлүг хүлээлге пропагандистерге онаажыр. Мен бо хүлээлгемни сес чыл дургузунда күүседип келдим. Пропагандист кижиниң сорулгазы — дынакчыларга солун, көргүзүг материалдарын ажыглап турган, кичээлдерни дээштиг кылдыр эрттирери болур. А материалдарны, фактыларны, болуушкуннарны кайыын алырыл? Бөзө-ла библиотекалардан, номчулга залдарынан. Пропагандист дынакчызынга ооң эжиин ажыдарын-даа сүмелээр, а бодудаа аңаа үргүлчү баар.

Совет Тыванын 40 чыл ою хүн келген тудум чоокшулап орар. Оон эрткен төөгүзү кымга-даа сонуургавыг. Ол дугайында билиглерни номнардан номчуп, кинолардан көрүп, шиилерден таныжып ап турар бис. Культураның ол чеднишкиннери хамааты кижиниң бүгү талалыг билиглиг болурунга дыка дузалап турар.

Бо дээрге, социализмниң чаалап алышкыны-дыр, хамаатыларның долу эргези-дир. Ол эрге ССРЭ Конституциязының 46 үүлүнде **«ССРЭ хамаатылары культураның чеднишкиннерин ажыглаар эргелиг. Ол эрге ада-чурт болгаш делегей культуразының күрүне болгаш хөй-ниити фондуларында үнелиг үүлдерни ниитиге бараалгадыры-биле, культура-чырыдышкын албан черлерин хөгжүдери болгаш оларны чурттун девискээринге ден-дески сайгара тудун тургузары-биле... халас библиотека четкизин хөгжүдери-биле... хандыртынар»** деп магадылаттынган.

Д. ДОРЖУ,

пропагандист.

Тес-Хем район.

ЭКТИМ БЕДИИН, ХӨРЭЭМ ХОСТУУН ЫРЛАП ТУР МЕН

КҮРҮНЕ КИЖИЗИ

ХАНТЫ-МАНСИ АВТОНОМНУГ ОКРУГ. Бо ыдамыккай ажылдакчы херээжи дарганы ында кижи бүрүзү эки билир. Улус депутаттарының округ Советинин күүскомун Валентина Павловна Тененкова хөй чылдар дургузунда удуртуп турар.

Валентина Павловна — ханты националдыг. Төрүттүнген сууру Нахрачиге школа дооскан, оон сөөлүнде Салехардтың культура-чырыдыышкын училищезинге өөренген. Оны Ленинградтың культура институдунче өөредип чоруткан. Төрээн черинге башкылап чедип келгеи.

Валентина Павловнаның организакчы мергежили партия болгаш Совет ажылга улам-на бедээн. Амгы үеде В. П. Теленкова — СЭКП Тюмень обкомунуң кежигүнү, область Советинин депутады, СЭКП-ниң Ханты-Манси округ комитетининиң бюро кежигүнү.

В. П. Тененкова бодунуң ажыл-чорудулгазынга күш-ажыл кижилеринче оиза кичээнгейин угландырып турар. Күш-ажылчы кижилерниң улуг күжениишкиннериниң ачызында чаа будүүлгелер, электростанциялар, нефть болгаш газ дамчыдар хоолайлар тургустунган.

ЧУРУКТА: Валентина Павловна Тененкова (ортузунда) болгаш СЭКП-ниң Березовск райкомунуң бирги секретары Александр Васильевич Филипенко (оң талазында бирги) олар ырак Соңгу чүктүң Казым суурунда «Югра» деп национал танцы ансамблинин киржикчилери-биле кады.

А. СЕНЦОВТУҢ, И. САПОЖКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ХЕРЭЭЖЕННЕР— КОЛ КҮШ

ССРЭ Конституциязының 35 үүлүнде «ССРЭ-де херээжен болгаш эр кижилер деп эргелиг. Херээженнериң эртемни болгаш профессионалдыг мергежилди чедип алырынга, күш-ажылга, ону дээш шаннал-макталды алырынга, ажыл талазы-биле депширинге, ниитилел-политиктиг болгаш культураның ажыл-чорудулгазынга эр улус-биле бир дөмей деп эргелерни херээженнерге тыпсыры-биле... бо эргелерниң боттаныышкыны хандыртынар» деп айыткан.

Чүрттүп Үндезин Хоойлузунда айыттынган бо эрге бистиң чүрттүвүста долузу-биле боттанып турар. Оон чижээнге Эрзин районуң ишчилериниң бөгүнгү амыдыралын бадыткал кылдыр адап болур. Районуң чүрттакчыларының, ол ышкаш ажыллан турарларының барык чартык кезии херээженнер.

Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга ажылдап, социалистиг чарышка тиилекчи болуп турар херээженнер районда эвээш эвес. «Нарын» совхозтуң хойжузу, Маадырже Ш. Б. Хумбун, малчыннар Н. Бөмбээ, Д. Учурал, дааранакчы Т. Бадыргы, башкы Е. Эгер, повар М. Калинкина, эмчи П. Тырышкина болгаш өске-даа он-он херээженнер боттарының хамаарышкан участоктарында тергинин эки ажылдап, мурнакчы иштин үлегерин көргүзүп турарлар.

Районуң херээженнери хөй-ниити ажылдарынга база идепкейлиг. Эрзинде Культура бажынынга чаа өглеңгеннер клуву база херээженнер организациязы совхозтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң айтырыгларын шиитпирээринге, сууруну чаагайжыдарынга, үлегерлиг корум-чурумну тургузарынга улуг салыышкынны киргеи.

Көдээниң ишчизи кижиниң ажылын алдарын бедидер дээш районуң херээженнер чөвүлели чамдык ажылдарны кылып, оларның ажыл-агыйжы, кижилерге сагыш човангыр болуруп улам көдүрер дээш тодаргай хемчеглерни эп турар. Ол сорулга-биле агитквартираларга хоочуннар-биле ужуражылгаларны, спортчу маргылдааларны организастап келген. Район эмнелгезинин, районуң, чүрттелга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң, «Нарын» совхозтуң херээженнер чөвүлелдериниң бо талазы-биле кылып турар ажылы дээштиг. Үлегерлиг квартира, өг дээш конкурсту база бо черлерде организастап турар.

Бистиң районувус мал ажылдыг, ынчангаш херээженнериң хөй кезии олче хаара туттунган. Херээженнер чөвүлелдери малчыннарның амыдыралынче, кадыкшылын эки-жидерличе кол кичээнгейин салып турар. Эмчилериниң, садыг ажылдакчыларының, амыдырал хандырылга албаның кижилериниң киржилгези-биле үүгүшкүннерин херээженнер чөвүлелдери кылып турар.

Херээженнериң идепкейин ынчаар көдүрерге, ниити күш-ажылчы чедиишкиннерге оларның салыышкыны улуг болур дээрзин бистиң дуржулгавыс бадыткаан. Ынчалза-даа бисте чамдык шиитпирлеттинмейи турар айтырыглар база эвээш эвес. Оларны ниити күш-биле шиитпирлеп, четпестерни чайладырының оруктарын тыпар бис.

Б. ЭРЕНЧИН.

Эрзин районуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

ХООЙЛУНУ АЛГАП ЧОР БИС

Хааннарның каржы, дерзии хоойлуларын
Кара черже эзлбес ыылдыр хөөп каапкан,
Ораннарның келир өйү чаңныкталган,
Октябрьның ачызында чаяаттынган,
Улустарның аас-кежиин мөңгежиткен
Улуг Совет Хоойлуну алгап чор бис.
Байлаавысты, чүртүвүсту хунаап аар дээш,
Бастып келген дайзыннарны чылча шапкан,
Делегейниң амы-тынын камгалашкан,
Тендиш дивес күчү-күштүг, маадырлыг
Улустарның алдар адын чайыннаткан
Улуг Совет Хоойлуну алгап чор бис.
Аңгыс чарган, хөмүр каскан ишчилериниң
Ажы-төлү өөрүшкүлүг, өгбелери
Амыр-шөлзэн чүрттап чоруур — өөредилге,
Ажыл, дышка эргелери шупту бүрүн
Улустарның чыргал-тамчыын магадылаан
Улуг Совет Хоойлуну алгап чор бис.
Далай кежир, даглар ажыр чүрттүг-даа бол,
Тайбың иште салым-чолун өскүп алган,
Коммунизм чырык чаагай аалын тудуп,
Хосталгаже чүтүзөннөрни деткип турар
Улустарның найыралын алдаржыткан
Улуг Совет Хоойлуну алгап чор бис.

Ю. КЮНЗЕГЕШ.

⊙ ⊙ ⊙

Хоойлуларда Совет
чүрттүн хоойлузу дег
Хостуг, шынныг ындыг
хоойлу кайда-даа чок.
Дээди Шынның
хоойлузун мактап
ырлаан
Делегейде менден
чоргаар хамааты чок.

⊙ ⊙ ⊙

АЛДАРЫ САЛГАЛДА

Кызыл хоорайның кудумчуларынга назы-хары улгады берген, күдер мага-боттуг, бодамчалыг, даваш чок кылаштыг, бажының дүгү көгергилей берген херээжен кижиге бо-ла ужуражып болур. Чогум кымыл ол, чү кижил дээрзин билбес улус кайын эскерер. Бир эвес чоок, кылаштап чоруур болза, хөй-ле кижилер оон-биле эзлекчымчаа-биле, өөрүшкү-маңнайлыы-биле. «Экии, башкы!» азы «Экии, Галина Ивановна!» деп мендилежир болгаш башкызы олар-биле, уруглары дег, чазык чаагайы-биле кадыкшылын, амыр-мендизин, ажылагыйын болгаш амыдырал-чүрттелгазын сонуургап, синиге-ле бээр. Эң-не эргим, өң-не чоок, эн-не хайыралыг кижизи-биле өөреникчилери шак ынчаар улуг хүндүлел болгаш чоргаарал-биле бир каш минуталар иштинде чугаалажы кааптар. А бир эвес кыс өөреникчилери болза, чугаа үзамдыгып, харын-даа сандайларга олурупкаш, хөөрежип, амыдыралының бүгү талаларын арттырбайн коптаржып келир. Чүге дизе, Галина Ивановна оларны чүгле эртемге өөредип, кижилер кылдыр кижизидип каан эвес, харын бүгү амыдырал-чүрттелгазының башкызы, сумелекчизи болгаш дагдыныкчызы-дыр. Ынчангаш олар ажыт-чажыт чокка чугаалажырлар. Шынап-ла, кижи аваазынга бүгү назынында өөреникчи болуп артарын эки билир мен.

Кымга-даа билдиимес, ырак Оренбург чүрттүг хым дээн чалыы кыс Оренбурттун башкы институдунуң химия-биология факультедин дооскан. Сибирьнин карак четпес делгемнерни кежилдир, дээрже шаштыккан Саян сыныарын ажылдыр талыгыр Тывага чедип келгеш, бодунуң үзүн болгаш берге башкылал оруун эгелеп, ук чоонду төрелзиннип, чаа черни чүрттагзынып, ам кээп алдарлыг кижи болу бээрин кым билгеи деп? Дылдомаан, ажы-чаңчылын, амыдырал - чүрттелгазын билбези ажы-төл-биле баштайгы базымын эгелеп деп чүве амыр бе? Ол дээрге улуг орус чоонуң буянныг сеткилиниң болгаш авыралдыг ачы-дузазын база ажы-дуима найыралчы чоруунуң алыс үндезини эвес деп бе?

— Мен бодумнуң караам чырын, угаанын кирип, эр болуп, эртем-билигже шымныып киргеним Чадаана ортумак школазынга чораан, силерни бир-ле дугаарында көрген ийик мен, башкы. Ынчан мээң ынак башкым Хомушку Сайынотович мени силер-биле таныштырып, «Бисте келген аныяк тускай эртемниг башкыларың бирээзи-дир, шыырак-даа, негелделиг-даа, ажылыг-даа башкы» дээш хүлүмзуруп кагжык. Ону утпаан-даа боон чадавас боор силер—деп, Галина Ивановнаны аныяк чылдарын катап сактырынче бодандырыптым.

Башкым элээн-не ыыт чок олуруп-олуруп, бирде шырайынга өөрүшкү-даа кыптыгып келир, бирде аар бодалдарга-даа алды бээр. Мен башкымның байдалын эки билип, аваа шаныык катпазы-биле баарымда тарымал чечектерден чемиш дилээн ажыл-ишчи дуктуг-арыының хөлөөн үүнүп дыннап ор мен.

— Чалыы назын чагырга чок дижири-ле шын— дээш, Галина Ивановна чугаалай берди.— Чүү деп чүү дээр, баштайгы бергелерге таварышкаш кижи ала-чайгаар-ла салдының болуп чүве. Дыл билбес болганда, ынчанмайн кайчаар. Өөреникчилер-биле-даа, төрелдер-биле-даа ажылдаары — берге-ле. Ынчалзадаа ол-ла бүгүнү бистер чиитти-биле шыдажып эткен бис. Чүге дизе, бистиң-биле хады дуржулгалыг башкылар, очулдурукчулар, чаагай сеткилдиг, чүвени эки билир болгаш бүүрээр, эртемже тура-сорукчуг өөреникчилер болгаш ада-иелер турган. Бистер хары угда 6—7 аныяк башкы барган болгаш найыралдыг коллективке хаара туттуруп, бистен хамааржыр бүгү үүлүг кылырынга белен болгаш байгы күжүвүстү харам чокка бердинипкен бис. Эге класстар башкылары Вера Сереевна Чылбакты, биология башкызы Долума Канзаевнаны, очулдурукчулар Доржу Дамбаевич Сатты, Юрий Кылынолович Чүлдүмүң улуг өөрүшкү болгаш сеткилдиг чылыы-биле бүгү назынында сактып чоруур мен. Бүгү таланың деткимчезин менээ Хомушку Сайынотович Алдын-оол чедирип, арга-дуржулгазын айтып берип, сагыш-сеткилимни хайыктырып чораан болгаш сөөлүүредир оон-биле салымчолумну каттыштырып, чалыы назыным бердинип, өг-буле туда бергеним таварылга эвес. Хомушку Сайынотович амыдыралынын сөөлгү хүннеринге чедир менээ чаа ажыдыышкын — ажыл-ижимге шолбан, амыдырал-чүрттелгамга чөленгиниң болуп келген.

Башкы ыыт чок барды. Мен база ыыт чок ор мен. Ол каш үеде ынак башкымның овур-хевири караамга көстүп, оон шала шедиргеленчек чиигежек үүг кулаамга дыңналып, чазык-чаагай шырайы чүруттүнүп, «Кижи билиг-ле чедип алза, амыдырадга бодунуң туружун-на шыы шилип алза, оруундан кажан-даа аспас»— деп чагыг сөстерин бодап олурдум...

— Ынчан «Дагдыныкчы» деп сес безин турбаан чүве ийин — дээш Галина Ивановна чугаазын уламчылады.— Бир эвес ынчан хоочуннарга ол сөстү сөглөөн болза, олар кайгай бээр болгаш хол чаңгыыр турганнар боор. Ынчалза-даа кажан кижиге суме болгаш дуза хереглеттине берген таварылгада, олар бола дузалажып, үгленкелиир, арга-дуржулгазын үлежир, бергелерни ажып эртемнин оруктарын айтып бээр, черле ынчаш, амыр-дыжын харамнанмае турганнар...

— Силерниң үе-чергелериңерден кымнар сагыжынарга уттундурбазы-биле артканыл, башкы?

— Үстүнде чугаалаадым — хөй аныяк оолдар, кыстар келген бис деп, Чадаанага ажылдап турганнарымдан Галина Васильевна Смехова-Назын, Римма Петровна Колбасова, өг-буле Шикиннер, Кызылдың ийи дугаар школазынга ажылдап турганнарымдан Агриппина Константиновна Конгарова, Александра Григорьевна Макарова, Зоя Михайловна Сташевская, Надежда Матвеевна Саннякова, Вера Андреевна Казанкова, Виктор Михайлович Худяшев, Нонна Викторовна Безродная, Наталья Акимовна Мистрюкова болгаш оон-даа өскелер боттарының херээнге бердинген, өөрүшкүнү болгаш бергелерни өөрүшкү болгаш бергелерни мээң-биле кады үлежип чораан чаңгыс бодалчыларым турганнар. Олар-биле кады ажылымны болгаш олларның овур-хевирин чылыы-биле сактып чоруур мен.

Шынап-ла, кижиниң амыдыралынга балалбас иеги арттырган эш-өөрү, башкылары болгаш дөргүл-төрели сагыш-сеткилиниң кажан-даа уттунмас дурбас болбайн каптаар. А Галина Ивановна база мыдыгларын «бирээзи деп чүвени» болу кайын эскерген.

Бир-ле катап уруглар чогаалының неделязы болуп турда, хоорайның өөреникчилери-биле ужуражылга болганының сөөлүнде, автограф алыры-биле хөй-ле уруглар мени үглеп келген. Оларның аразында эзлегде Галина Ивановнаны база эскерип кагдым. Оон дыка эпчоксуна бергеш: «Бээр чедип келиңер, башкы» дээримге, өөреникчилер чайлай хоюп берген, а Галина Ивановна «Чок, ажырбас. Олег Өдербеевич уруглар байыңалы болганда, олар баштай автогравыларны алдыр дээш, ынаайын барганын пат кайгаан мен.

— Амыдыралым иштинде кандыг болуушкуннар болбаан дээр, дөгерезин адаары бергедир — деп, башкы сактып чугаалаар.— Өөреникчилерим-биле үргүлчү культпоходтар кылыр, күзүн көдээге дузалажыр, малчыннарның кыштагларын чылыглажыр, көрженин коптаржыр, янзы-бүрү белгүмнерге, спорт маргылдааларынга киржир, эйтырыгхарыы кежээлери организастаар, номчулга конференциялары эрттирер, кожавыс Абаканче аян-чорук кылыр, сураглыг кижилер-биле ужуражылгалар чорудар турдувус. Чадаана школазынга химич кабинедин дерип тургускаш, аныаа янзы-бүрү дуржулгалар, химиктиг реакциялар көргүзөр турдум. Ынчалза-даа ол-ла бүгүнү мен бодум долгаанрлап кылбас, өөреникчилерге даандырар, оларның сонуургалынга, бот-идепкейинге, эгелекчи чоруунга даанныр, бүзүрээр турдум. Ийи-чаңгыс чүрүм чок, кошкак өөредилгелиг, кижизидилгези четпес өөреникчилерже улуг кичээнгей салып турдувус. Кол-ла чүве —оларга идегээри, харысалгалыг даалгаларны, доктаамал ажылдарны бээри, бүгү тада-биле деткиири, чүгле кошкак, четпес талазын сүрбеэн — «өөшкү чудаанын үзер» дээн ышкаш принцип-биле олар-биле ажылдавазы болур.

Галина Ивановна школага 31 чыл дургузунда ажылдап келген болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты эдилеп чоруур. Ол хөй-лой салгалдарны өөредип, кижизиткен. Оларның аразында республиканың партия болгаш Советтер ажылында удуртукчулар-даа, янзы-бүрү эртемнериниң кандидаттары, эмчилер, башкылар, артистер-даа бар. Оларның бирээзи күрүнеии. Кызылда башкы институдунуң башкызы Хеймер-оол Саяа мынчаар сактып бижээн: «Үеиин тевин-биле, амыдырал-чүрттелгаңын ажыыбиле чамдык болуушкуннар уттундурып, ламдыктары чоорту опуп-даа калгылаан. Ынчалза-даа Галина Ивановнаның овур-хевири, оон ажычаны бистериниң — өөреникчилериниң, сеткил-сагыжында улам чырып, кыптыгып чоруур будуктар-биле чүруттүнүп артып калганы кайгамчык».

— Бодунарның ажылыңарга чүү эң кол кылдыр санап келген силер, башкы?— деп, башкымдан айтырдым.

— Кол чүүл турбайн каинчаар. Мээң санап турарымбиле алырга, мындыг ийин. Бирээде, башкы кижи бодунуң эртемин тергиин эки билир, ону доктаамал байыдар болгаш бодунуң өөреникчилериге ханы болгаш быжыг билигниң үндезинин чедирер ужуулуг. Ийиде, башкы кижи эртемнинин талазы-биле билиглериң түүнден ангыда, өөреникчизи ёзулуг кижи болзун дээш, аажы-чаа шынарының негелделерин шиңгээткен туварын чедип алыр ужуруг. Ол дээрге биргазинден ыракта берге херек. Ынчангаш өөреникчилерим бүгү-ле чүвени хөй-биле билзин, сагыш човангыр, чаагай сеткилдиг, ки чээнгейлиг, төлептиг, бүгү иезынында кадык болзун дээн бар-ла билимни, арга-мережилимни, күжүмүү салып келген мен.

— Амгы үеде, ылангыя школа реформазы амыдырада боттанып эгелей бергене, башкыларның мурнунда ыт сорулгалар салдынганы-ле холбаштыр мораль болаш материал талазы-биле улуг хемчеглер алдынган болай. Ынчангаш аныяк башкы кижи чүнүп-даа мурнунда чогаадыкчы кывыышкын-биле, бедик көдүрүүшкүүбиле ажылдаар ужурлуг. Чедиишкинге оожургап, бергелерге салдынып болбас херек. Бир эвес уруглларга ынаныыр болза, ат-алдар, өөрү четтириишкин, чаагай сеңиишкиңер боттары-ла айгаар четкилеп келир.

Шынап-ла, ол күчүл ынакшылдың ачызы-биле, ну бодунга Ивановна Алды-оол өөреникчилериниң разында улуг хүндүлел-биле чүрттап, оларның сагыш салыышкыны-биле бүргедип, өөрү четтириишкинин дыннап, салгалдарынга чоргаарланып чоруур. Алдары—салгалда, ол чүве ол.

О. СУЛКПИТ.

ЭТИЗ

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.35— Эртенги гимнастика. 8.50 —ССРЭ-ниң улустарының ырылары болгаш танцылары. 9.20 — Акробатикага делегей чемпионады. 9.50—«Будильник». 10.20—«Совет Эвилелинге баран боон тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35 — «Көдээниң шагы». 13.35—«Музыка киоскузу». 14.05 — Бүгүн — ССРЭ Конституциязының хүнү. 14.40 — Ургуларга фильм: «Вот и лето прошло». Уран-чечен телефильм. 15.45— «Цирктиң арезазында». 16.45 — Документалдыг фильм. 17.10 — Мультфильмнер. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 —ССРЭ конституциязының хүнүнге турускаткан концерт. 20.00—«Кино аян-чорукчуларының клуву» 21.00 —«Ye». 21.35—А. Жигулиниң шулуктери. 22.10 — «Березка» танцылаар. 22.45 — 23.05 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильмнер. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Л. Мартынов —Агаар фрегаттары». 10.00— А. Брукнер. Ре минор симфония. 11.00 — Документалдыг фильмнер. 11.00 — «Тоолдуң аалчылары». 13.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.30 —Концерт. 14.55 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 15.20—Чаа документалдыг телефильм. 15.45 —Д. Шостакович дуайында дамчыдылга. 16.50 — «Найди свой дом». Уран-чечен телефильм. 18.00—Шылгарыгай совет күүседикчилер — ленинчи шаналдың лауреаттары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстин юнцерти. 18.45 — Чаа кинофильм. 19.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар». 20.15 —Эртемтайылбырлыг фильм. 20.25 — Концерт-номюри. 21.00 —«Ye». 21.35—23.10 — «Медовый месяц». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында доңчулал. 9.25 — «Тоолдуң аалчылары». «Новые приключения кота с сапогах». Уран-чечен фильм. 10.55 — Киргизийниң улустуң аялгалары. 11.25 — Документалдыг телефильм. 11.55—12.00 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер программазы. 15.30 — Авам школазы. 16.05 —М. Бажан — «Дүнеки концерттер. Шулуглелдер цикли. 17.00 — «Горнистер, харылаңар!». 17.30 — Акробатикага делегей чемпионады. 18.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.30 — Хөглүг потажыгаштар 18.45 Бүгүн делегейде. 19.00 — Футбол дугайында доңчулал. 19.30 — Дж. Верди. «Отелло» опера. 21.00 — «Ye». 21.35— Дж. Верднинин «Отелло» деп операзының уламчызы. 22.55—23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35—9.35 — Төөгү. 8-ки класс. Якобиниң диктатуразы. 9.00— Орус чугаа. 10.00 — А. М. Горький. «Кижилер аразынга чорааным», «Мээң университеттерим». 10.45—11.40 — Ботаника, 6-гы класс. Бобы үнүштери. 10.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.00 — Физика. Сээн бажыңында электричество. 12.30 — М. Ю. Лермонтов — «Мцыри». 7-ги класс. 14.05 — Сээн ленинчи библиотекан. В. И. Ленин — «Материализм болгаш эмпириокритизм». 1-ги дамчыдылга. 14.45 — М. Шолохов —«Ыожым Дон». 15.30—15.35 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Ургуларга фильм. 18.35 — «Совет Тыва салгалдарының салымында». 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Долгое эхо». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.55—23.20 — В. Кикта — «Орус миниатюралар».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага бүргээр, чамды черлерге биче чаъстаар, даглларга өл хар чаар. Соңгу чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр.

Дүе 1—6 градус чылыг, чамдык черлерге 5 градус чедир соор. Хүндүс 9—14 градус,чамдык черлерге 4 градус чылыг болур.

Кызылга бүргээр, биче чаъстар. Соңгу чүктен хаттың дүргени 7—12 метр.

Дүне 2—4 градус, хүндүс 11—12 градус чылыг болур.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

«Енисей» Культура бажынынга

7-де 19.00 Дискотека.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга

7-де 11.00 Парктың спорт шөлүнге «Тываның аныяктары» солуунуң шаналы дээш чиик атлетикага кросс.

11.00 Шыдыраа клувунга парктың шаналы дээш турнир.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сквозь огонь» 9.30, «Соучастники» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Снежная королева» 9.10, 10.40, «Конец императора тайги» 12.10, «Почти ровесники» 15.50, 19.10, «Особое подразделение» 14.00, 17.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Волшебник Лала» 10.00, «Джентльмен из Эпсома» 11.10, 16.20, 19.50, «Новые приключения неуловимых» 12.40, 14.30, 18.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вчера, сегодня и всегда» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Короткие рукава» 15.00, «Свадебный подарок» 16.40, 18.30 шактарда.

ОКТЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Завещание профессора Доуэля» 9.30, 11.20 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Великий ум» 9.00, 10.40, 12.20, «Соучастники» 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Очень важная персона» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Особое подразделение» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Джентльмены из Эпсома» 18.00, 19.40 шактарда.

ЧАРЛААЛДАР

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ТУРАНДА ШКОЛАЗЫ

1984-1985 өөредилге чылынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Школа тудугжу-мастеферлери белеткеп турар. Өөренир хуусаазы бир чыл.

7-8 класстан куду эвес билиглиг болгаш 17 хардан өрт назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школада общежитие бар. Сургуулдарга ай санында 14 рубль стипендия бээр. Өөредилгеге киреринин шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Школа директорунга билдиришкиге дараазында документилерни кожар: доңуу намдар, характеристика, билиниң дугайында документ (бодуг-биле), кадымын дугайында шыырылга (№ 286 майык), 3х4 см хемчээлдиг ийи фоточурук. Өөредилге 1984 чылдың октябрь 1-де эгелээн, хүлээп алымшкын уламчылап турар.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУПАР АДРЕЗИ: 668 Тыва АССР Туран хоорай. Дружба кудумчузу, № 13 бажың. Тудуг мастерлериниң тыва школазы.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторуң орлакчыларының 2-35-24 харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-73 пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27 информация кылдызының 2-20-60 культураа кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн бергеде 2-32-75 телефонне болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2060.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садынының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00552